

In sketching the genealogies and particularities of these two quality traditions, we observed commonalities between them, in their soft power strategies and public interest focus for instance. But also differing contextual development in relation to urban governance and cultural policy contexts; differing emphasis on a professional culture of expertise versus a concept of quotidian but rich building culture; and differing prioritisation of excellence agendas versus agendas for sociocultural inclusion.

Such differentiation between discursive signifiers of quality and concomitant design governance genealogies is a way to question the consensus-seeking and unifying notion of quality, and to ponder how different notions of quality are intertwined with developments in the governance of culture and the political economy. It also makes it possible to interrogate the very remit of design governance as a new setting of professional practice – its limits and vulnerabilities, its inherent tensions and paradoxes, and the risks of defining national building cultures or instrumentalising quality discourses.

Quality as a Matter of Governance: Design Review

Susan Holden

*Today, quality no longer emanates from the classical canon, the diktat of a decision-maker or the mind of a so-called 'creative genius' . . . Good architecture should promote a good urban society, which is why architectural quality always requires a healthy debate. . . . The participants must take their responsibilities seriously . . . The conversation becomes a foundation, and architectural quality becomes a shared value.*¹

Soft Power City-Making

The governance of design, or the idea that design quality is a matter for governing, is not new.² However, it has taken on a new meaning in the wake of neoliberal reforms of government since the 1980s that have dramatically changed the agency of public-sector actors in shaping the built environment. In this context, the

¹ Bouwmeester Maître Architecte, 'Quality', bma.brussels/en/why-we-do-it (accessed 17 February 2025).

² See, for example, the following publications that explore how architecture and aesthetic aspects of urban regulation intersect with the political economy and with assemblages of governmentality as theorised by Michel Foucault: Daniel M. Abramson, Arindam Dutta, Timothy Hyde and Jonathan Massey (Aggregate Architectural History Collective), *Governing by Design: Architecture, Economy, and Politics in the Twentieth Century* (Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2012); Jules Lubbock, *The Tyranny of Taste: The Politics of Architecture and Design in Britain 1550-1960* (New Haven/London: Yale University Press, 1995); and Alan Hunt,

'Governing the City: Liberalism and early modern modes of governance,' in: Andrew Barry, Thomas Osborne and Nikolas Rose (eds.), *Foucault and Political Reason* (London: UCL Press, 1996), 167-188.

Quality as a Matter of Culture: Baukultur

Maarten Liefoghe

How neatly, how safely, how trimly, how solidly, how seriously, how spotlessly, how consciously, how tastefully, how tidily, how thoroughly, how seriously and so on they build in this country.

Max Frisch¹

Conceiving the quality of architecture as a matter of culture appears both self-evident and a position that is staunchly defended today, precisely because it is perceived to be under threat.² On the one hand, we are accustomed to architecture being part of the programming of cultural institutions, to architecture books appearing on shelves alongside art volumes, and to architecture occupying a place in cultural policy across many countries.³ In this sense, architectural quality concerns its appreciation in relation to criteria specific

¹ Max Frisch, *I'm Not Stiller* (London: Methuen, 1982), 213, as cited in: Irina Davidovici, *Forms of Practice: German-Swiss Architecture 1980-2000* (Zurich: gta Verlag, 2018), 243.

² For instance: *de Architect 3* (2024): 'Architectuur als culturele waarde: voorbij praktisch nut.'

³ In his overview of architecture policies in Europe, João Bento notes that in national, regional and European policy constellations architecture is sometimes dealt with primarily in cultural policy, sometimes in spatial policy or in the development and management of public patrimony by governments. Consequently, at the semi-annual European Conferences for Architectural Policies (ECAP), national representatives at times come from cultural, heritage or other administrations. João

Bento, *Architecture Policies in Europe* (Brussels: Architects' Council of Europe, 2023).

The South Australian State Design Review Panel Chairs with the Government Architect, Kirsteen Mackay

to architecture as a cultural practice – rather than merely as a technical discipline or utilitarian concern. On the other hand, the urgent emphasis on sustainability and ecological issues has placed this cultural perspective on the defensive, or at least prompted its redefinition. Yet, the cultural foundations of architectural quality cannot be affirmed only in contrast to technical, economic, or energy-performance metrics. Equally important is the question: what architectural or building culture do we presume, and which one do we wish to foster?

This question is especially pertinent today, as the term and concept of ‘building culture’ have begun to feature prominently in European policy frameworks. It has become a key vector in what João Bento identifies as the current ‘Europeanisation’ of architectural policy, visible in the evolution of national cultural agendas across the continent.⁴ In German-speaking Europe, *Baukultur* has long referred to the cultural dimension of buildings and the built environment, and has featured in various policy initiatives. It has perhaps become so deeply ingrained that the ideals associated with it were barely noticed. But when 33 European culture ministers signed the Davos Declaration in 2018 – tellingly entitled *Towards*

concept of design governance captures new ways of directing design expertise and new sociopolitical motives for quality. The public interest agendas for quality in contemporary design governance relate to a new ‘political economy of place-making’, and more recently, to an equitable environmental transition.³

The concept of ‘soft power’ sits at the heart of the way high quality outcomes are advanced through the ‘technologies’ of design governance.⁴ Kristiaan Borret, Brussels Bouwmeester Maître Architecte (BMA) expresses it well:

In cities we have regulations, planning laws and so on. They can help to avoid excesses and eliminate blunders, but they are not enough if we want to go for excellence. For that, we need ‘soft power’ mechanisms that promote interesting architecture and urban design in the cities.⁵

Borret made these remarks in the context of the Urban Maestro project that surveyed a range of design governance practices across Europe to understand how ‘soft powers of state . . . can deliver better-designed places’.⁶ Established in 2009, the BMA was a partner in this research project. Their work has also been showcased

a High-Quality Baukultur for Europe – the term and its ideals received renewed attention.⁵

Tracing a path from Davos, through other Swiss sites where the building-cultural discourse developed, and back to Davos again, we can begin to visualise some of the term’s meanings, and consider the complexities tied to this ‘quality’ watchword.

Culture, not Art

The Swiss Federal Office of Culture seized the momentum of the 2018 European Year of Cultural Heritage to gather European counterparts in Davos, endorsing a wide-ranging cultural agenda to elevate the quality of the built environment – placing it on par with economic and environmental policy objectives. The opening lines of the conference’s declaration mobilise concern around an alleged general decline in quality in the built environment that goes beyond tangible and intangible heritage losses:

Aware of a trend towards a loss of quality in both the built environment and open landscapes all over Europe, evident in the trivialisation of construction, the lack of design values, including a lack of concern for sustainability, the growth of faceless

³ Rob Imre and Emma Street, *Architectural Design and Regulation* (West Sussex: Wiley-Blackwell, 2011), 244. Imre and Street refer to David Harvey’s spatial analysis of postmodernity in David Harvey, *Spaces of Capital: Toward a Critical Geography* (New York: Routledge, 2001).

⁴ Mitchell Dean, *Governmentality: Power and Rule in Modern Society* (London: Sage, 1999/2010), 202. Dean’s understanding of the technologies of advanced liberal governments maps on to design governance practices to the extent that they make occasions for broad stakeholder engagement in the negotiation of quality outcomes, and in the way they claim authority through their moral (professional) and political (governance) conduct.

⁵ Kristiaan Borret, quoted in: United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat), Bouwmeester Maître Architecte (BMA), Bartlett School of Planning (UCL), *Urban Maestro, New Governance Strategies for Urban Design* (London: University College London, 2021), 2.

⁶ The Urban Maestro project is the work of three partners: UN Habitat, Bouwmeester Maître Architecte, and University College London. It commenced in 2019 and was funded by the European Union’s Horizon 2020 programme. See: urbanmaestro.org.

⁴ Ibid., 10.
⁵

⁵ Davos Declaration 2018: *Towards a High-Quality Baukultur for Europe*, adopted at the Conference of Ministers of Culture, 20-22 January 2018, in Davos Switzerland, [davosdeclaration2018.ch/en/](https://www.davosdeclaration2018.ch/en/) (accessed 6 June 2024).

in the recent exhibition ‘Soft Power: The Brussels Way of Making the City’ at the Swiss Architecture Museum, Basel.⁷ The exhibition presented a selection of projects that exemplify the contribution of the BMA to cultivating a ‘high quality building culture’ in Brussels, facilitated largely through their advisory services and design-focused ‘open call’ commissioning system.⁸ Several notable reuse projects were featured, including the high-profile Brussels World Trade Centre redevelopment (51N4E, l’AUC and Jaspers-Eyers) and the Zinneke offices and workshops (Zinneke, Rotor and Owest), equally innovative in their co-design strategies. The exhibition scenography by Asli Çiçek was dominated by a field of metal-framed plinths of different dimensions and heights that displayed models, drawings and photographs. The closely spaced legs of the plinths resonated as an understorey for the projects: an effective support structure not unlike the BMA itself.

Following Borret’s formulation, soft power highlights the non-regulatory status of many design governance processes that exploit opportunities for informal and sometimes opportunistic interventions in planning and development processes, from project briefing and procurement to design and delivery. The expertise

‘Soft Power: The Brussels Way of Making the City’ showcased the work of the Brussels Bouwmeester Maitre Architecte in S AM Swiss Architecture Museum, Basel. Exhibition key visual, 2024

of architects and urban designers – such as Borret – remain crucial to achieving high-quality outcomes, but they are deployed to guide and influence in their roles as government architects, design advisers and advocates. In the logic of design governance, quality thus becomes something contingent on the negotiations between specific actors, as much as it is generated independently or located only in designs themselves. This suggests a new productive realm and new forms of design expertise that are expanding the identity of the architecture profession. As architecture critic Elias Baumgarten remarked in a review of the Soft Power exhibition: ‘It seems to be precisely this role of neutral expert that enables Borret to steer urban development.’⁹

Beyond this understanding, soft power has a more freighted association, linking design governance discourse to the rise of ‘third way’ governments in the last decades of the twentieth century, and specifically to the endeavours of the UK Commission for Architecture and the Built Environment (CABE, 1999-2011). CABE was established in the wake of New Labour’s historic election win in 1997 and was part of their wide-ranging social and economic policy reforms that included a focus on the creative and knowledge economies as

7

The exhibition ran from 19 October 2024 to 16 March 2025 and was curated by Roxane Le Grelle and Andreas Kofler in cooperation with the Bouwmeester Maitre Architecte and the support of the Brussels Capital Region. Denoo Jan and Hedwig van der Linden, *Soft Power: 10 Years of Bouwmeester Maitre Architecte in Brussels* (Cologne: Walther König, 2024).

8

SAM, ‘Soft Power: The Brussels Way of Making the City’, sam-basel.org/en/ausstellungen/aktuell (accessed 20 January 2025). Even though the work of the BMA is only advisory, they must be consulted on projects over 5000 m², according to the parameters of the Brussels Planning Legislation (Article 11/1 of the CoBAT/BWRO). However the review process is open for other projects

as well. ‘What We Do: Design Review’, Bouwmeester Maitre Architecte, bma.brussels/en/what-we-do/#DESIGN%20REVIEW (accessed 17 February 2025).

9

Elias Baumgarten, ‘Learning from Brussels’, *World-Architects: For Quality in Architecture*, 4 November 2024, world-architects.com/en/architecture-news/insight/learning-from-brussels (accessed 20 January 2025).

urban sprawl and irresponsible land use, the deterioration of historic fabric, and the loss of regional traditions and identities.⁶

It is a curious yet telling move that European culture ministers chose the World Economic Forum in Davos as the setting to commit themselves – together with representatives of UNESCO, the Architects’ Council of Europe, Europa Nostra, and others – to asserting and developing the built environment as a legitimate cultural policy domain. This context signals the role of culture within both neoliberal governance frameworks and consensus-oriented politics.

The building culture concept promoted in the Davos Declaration adopts a very broad and inclusive conception of the (un)built environment, as well as of the stakeholders and actors who are being called to take building culture to heart:

Baukultur embraces every human activity that changes the built environment. The whole built environment, including every designed and built asset that is embedded in and relates to the natural environment, is to be understood as a single entity. Baukultur encompasses existing

Quality criteria according to the Davos *Baukultur* Quality System, 2021

buildings, including monuments and other elements of cultural heritage, as well as the design and construction of contemporary buildings, infrastructure, public spaces and landscapes.⁷

At the very least, *Baukultur* is as much about the work of non-architects as it is about that of architects. Indeed, the word ‘architect’ does not appear even once in the Davos statement. This is not merely a case of *building culture* encompassing a narrower *architectural culture*, or a reiteration of familiar dichotomies between expert and popular culture, high and low art, or avant-garde and rear-garde – any more than architecture can be simply subsumed under *Baukunst*.⁸ German philosopher of art, Ludger Schwarte, for instance, contrasts two conceptions of architecture: one as a conformist *cultural practice*, and the other – *Baukunst* – as an exceptional art form. For Schwarte, ‘an art of building is, like all art, the negation of culture . . . Art is not a cultural resource, but, as long as it functions as art, the opposite of culture’.⁹ Despite the ambiguous position of the architect, *Baukultur*’s discourse on quality aspires both to high-quality design across buildings, infrastructure and landscapes, and to

6

Ibid., preamble.

7

Ibid., Article 4. A small anthology published / by the Swiss magazine *werk, bauen + wohnen* sketches the Swiss debate on *Baukultur* similarly: ‘The self-image of architecture and urban planning as well as the work of the administration or expert commissions in the municipalities, building laws, standards and inventories must be reviewed for their suitability for the future, as must the transfer of knowledge and the organization of innovation, professional training opportunities and professional exchange.’ Roland Züger et al., *7 Texte zur Baukultur, Werk, Debatte* (Zurich: Verlag Werk AG, 2022), 12.

8

Flip ten Cate outlines another broadening: ‘In fact, the way Building Culture is described in the Davos Declaration is a superlative of our concept of “environmental quality” (*omgevingskwaliteit*) which in turn is an extension of “spatial quality” (*ruimtelijke kwaliteit*).’ Flip ten Cate, ‘Bouwcultuur: Elke ruimtelijke ingreep is een culturele daad,’ *Archined*, 3 February 2020, archined.nl/2020/02/bouwcultuur-elke-ruimtelijke-ingreep-is-een-culturele-daad/ (accessed 11 March 2024).

9

Ludger Schwarte, ‘Was ist Baukunst?’, in: Daniel Martin Feige and Sandra Meireis (eds.), *Ästhetik und Architektur* (Bielefeld: transcript, 2023), 261.

new areas for growth and prosperity. Improving urban quality and vitality through an ‘urban renaissance’ was promoted as one way to propel economic reform.¹⁰ As an executive non-departmental body that operated at arm’s length from government, CABE had limited regulatory power. Its governance structure epitomised third-way policy strategies introduced by Labour’s Prime Minister Tony Blair, as well as the more ubiquitous new public management reforms of the 1980s that sought a more efficient and service-oriented approach to public administration. Here, quality emerges as an extrinsic dimension that can be enhanced through management protocols and techniques, defining quality management as a specific domain of expertise.¹¹

CABE has become a touchstone in design governance discourse through its theorisation by Matthew Carmona et al.¹² This theorisation of quality as a matter of governance parallels the broader uptake of a ‘governance perspective’, which British political scientist Gerry Stoker characterises as a ‘stepping back of the state’, a blurring of the ‘boundaries between and within public and private sectors’, and shifts in the way governments seek to exercise power and ‘steer collective action’.¹³ In these terms, soft power describes the

10
The Urban Design Task Force (Richard Rogers), *Towards an Urban Renaissance* (London: Routledge, 1999).

11
For a discussion on quality and new public management in the public health sector in the UK, see: Ross Millar, Justin Waring and Mirza Lalani, ‘Quality and the NHS: Fair-Weather Friends or a Long-standing Relationship?’, in: Martin Powell et al. (eds.), *The NHS at 75: The State of UK Health Policy* (Bristol University Press, 2023), 136-156.

12
Matthew Carmona, Claudio de Magalhães and Lucy Natarajan, *Design Governance: The CABE Experiment* (New York/London: Routledge, 2017). For a discussion of the evolution of third way policies in relation to architecture, see: Helena Mattsson, *Architecture and Retrenchment:*

distributed decision-making and consensus-seeking agendas of liberal democratic governments at the turn of the twenty-first century, and the interdependence of private and public sector actors in the making of the built environment. Moreover, it attributes a productive power to the myriad exchanges between designers and other stakeholders who can influence its quality including public authorities, property owners, politicians, investors, financiers, building users and communities, which nonetheless demand new forms of authority and conduct to manage competing interests.¹⁴

Design Review: Good Design and Good Governance

The theorisation of design governance as it was practiced by CABE and in the Urban Maestro survey emphasises a ‘toolkit’ approach, which answers a need of governments to benchmark their work and highlights the transferability and adaptability of practices across diverse regulatory contexts and professional cultures.¹⁵ However, embedded in many design governance tools are forms of situated design review that epitomise the role of soft power in contemporary urban governance.¹⁶ Often convened as part of public procurement or

Neoliberalization of The Swedish Model Across Aesthetics and Space, 1968-1994 (London: Bloomsbury, 2023). In the UK context, the concept is linked to the work of sociologist Anthony Giddens and his book *The Third Way: The Renewal of Social Democracy* (London: Polity, 1998).

13
Gerry Stoker, ‘Governance as Theory: Five Propositions’, *International Social Science Journal* 50 (1998), 17, 19 and 21.

14
For a discussion of Foucault’s concept of pastoral power in relation to design governance, see: John Macarthur and Susan Holden, ‘Beauty in Urban Design Governance’, *Islands: 40th Annual Conference of the Society of Architectural Historians of Australia and New Zealand* (Brisbane: SAHANZ, 2024). Abstract available at: sahanz.

net/publications/papers/beauty-in-urban-design-governance (accessed 20 January 2025).

15
Matthew Carmona, ‘The Formal and Informal Tools of Design Governance’, *Journal of Urban Design* 22/1 (2017), 1-36; Matthew Carmona, Joao Bento and Tommaso Gabrieli, *Urban Design Governance: Soft Powers and the European Experience* (London: UCL Press, 2023).

16
The Urban Maestro database features several examples of design review, including the work of the Baukollegium Zurich design advisory board, Q-Teams in the Netherlands, marketised design review in the UK, design advisory boards in Austria, and the BMA. See: urbanmaestro.org (accessed 24 June 2024).

a high-quality building culture itself – conceived both as a precondition for, and an outcome of, meaningful living environments.

In the Learning Villa

Building culture is thus a value to be cultivated. This is not only the high-level ambition of the Davos Declaration, but also of other actors in Switzerland. The establishment of a ‘public centre for building culture’ in 2013 by the NGO Schweizer Heimatschutz reflects this drive while linking contemporary discourse to its historical roots. Founded in 1905, the association today defines its mission as encompassing the preservation of historic buildings, natural assets and good architecture. Structured into 25 cantonal sections, it engages in a range of activities, from publishing on architectural heritage to awarding the annual *Wakkerpreis* to municipalities with exemplary planning projects, and filing legal objections to safeguard heritage values.

Schweizer Heimatschutz established its headquarters in the restored and converted Villa Patumbah, a sumptuous 1885 residence near Zurich’s botanical garden. The location was developed as a centre for building culture. The villa had long stood vacant and

Alfred Chiodera and Theophil Tschudy, Villa Patumbah, Zurich (Seefeld), 1885. Heimatschutzzentrum and seat of Schweizer Heimatschutz since 2013

faced demolition before it was protected and thoroughly restored – an effort in which Schweizer Heimatschutz played a decisive role. The architecture magazine *Hochparterre* called it *Die Baukulturlernvilla* – the ‘building culture learning villa’ – in a 2013 article praising the permanent exhibition and describing the villa itself as an experiential learning tool: ‘Apart from the exhibition, the villa is of course in itself a lesson in building culture – and especially the culture of historical preservation.’¹⁰

The extent to which *Baukultur* has become the object of cultural reflection is also evident in its uptake as a pedagogical concept. In *Elemente einer baukulturellen Allgemeinbildung* (2021), pedagogue Roland Reichenbach outlines its goals: acquiring knowledge, refining perception, and developing critical judgement regarding the built environment. Building culture, he argues, should not merely be lived passively but engaged with reflectively.¹¹ The book compiles texts that address core knowledge for a ‘general building culture education’, asking: ‘What should the empowered citizen know about building culture?’¹² The book is an initiative of Archijeunes, a civil society organisation dedicated since 2008 to building-cultural education for children and

10
Rahel Marti, ‘Die Baukulturlernvilla’, *Hochparterre online*, 26 August 2013.

11
Roland Reichenbach, ‘Baukulturelle Allgemeinbildung: Eine bildungstheoretische Annäherung’, in: Kathrin Siebert (ed.), *Elemente einer baukulturellen Allgemeinbildung* (Zurich: Park Books, 2021), 61.

12
Kathrin Siebert, ‘Einleitung. Baukulturelle Bildung braucht Grundwissen’, in: *ibid.*, 11.

'Soft Power: The Brussels Way of Making the City' in S AM Swiss Architecture Museum, Basel

young people, including developing learning materials for schools.¹³ The 16 chapters cover such knowledge domains, from the history of architecture and building technique to sociology, project development, historic preservation, traffic and landscape. The challenge is not to transmit fixed packages of disciplinary knowledge, but to foster cross-disciplinary dialogue in the 'integrative and connective' spirit of building culture.¹⁴

In the same book, Ákos Moravánszky remarks that the term *Baukultur* is appealing in its simultaneous elitist and democratic overtones.¹⁵ Like the notion of culture itself, it is ambivalent: on one side, the high-minded ideal of *Bildung*, advocating an improved building culture through cultivated engagement; on the other, a descriptive relativism, akin to food or music culture, embracing all practices from vernacular methods to architectural publishing.

This being said, Moravánszky also points at the intrinsically defensive nature of *Baukultur*, although it is not always clear what exactly is to be defended: 'The identity of a region? The cohesive cityscape? In any case, historic preservation or *Heimatschutz* . . . is often mentioned as a primary task for *Baukultur*.'¹⁶ Can *Baukultur* be limited to heritage, Moravánszky asks rhetorically?

'Bijou oder Bausünde. Über unseren Umgang mit Baukultur' (2022-2024): exhibition flyer with Triemli Tower in Zurich

Even if on many occasions and by many actors a both- and narrative of heritage and contemporary architecture is propagated, the building culture discourse tends to originate from a conservative reflex.

This is also apparent in the historical bedrock that helped shape the concept of *Baukultur*, as outlined by Moravánszky: from the ten-volume book series *Kulturarbeiten* in which Paul Schultze-Naumberg, protagonist of the German Heimatschutz movement, made the 'culture of the visible' and the 'physiognomy of the landscape' the subject of his critiques from 1901 onwards, its ills to be countered with sustained design attention; to the news magazine *Die Baukultur*, published in the 1930s by the Stuttgart architects' association Der Block, which had the Kochenhofsiedlung built as a hematic countermodel to the Weissenhofsiedlung; and the way that the *Baukultur* discourse was rekindled in Switzerland in the 1970s, along with criticism of modernism and of the further encroaching urbanisation and environmental pollution, this time with concrete and the *Grossiedlung* as fundamental counterimages of *Baukultur*. Such a history prompts thought, reminiscent of the (evolving) ideological content of the concept. It is certainly worth noting that the

¹³ Archijoune is funded through private donations and through financial support from the Swiss Society of Engineers and Architects (SIA) and the Bund Schweizer Architektinnen und Architekten (BSA).

¹⁴ Siebert, 'Einleitung. Baukulturelle Bildung braucht Grundwissen', op. cit. (note 12), 11. The Davos Declaration similarly considers interdisciplinarity as a prerequisite for high-quality building culture, mentioned in the same breath with cross-sectoral cooperation, and with the necessary participation from civil society and the role of an informed public. (art. 16) So when design competitions are highlighted as a key instrument for fostering high-quality *Baukultur*, it comes with the qualification of 'interdisciplinary and widely-debated' competitions.

¹⁵ Ákos Moravánszky, 'Wege zur Baukultur', in: Siebert (ed.), *Elemente einer baukulturellen Allgemeinbildung*, op. cit. (note 11), 38.

¹⁶ Moravánszky, 'Wege zur Baukultur', op. cit. (note 15), 37-38.

development assessment processes, design review boards or panels typically bring together a group of independent experts to evaluate the design quality of proposals in parallel with their regulatory approval, leveraging the expertise of panel members to advise, advocate and persuade. Design review panels thus reinforce the capacity of architects to make good judgements about design quality, and a concept of quality linked directly to professional expertise, even as panels increasingly include diverse and multidisciplinary participants.

Design review is by no means a new practice. It is foundational to the pedagogical and peer review traditions of the design disciplines and has a longer history as a governance tool. In the United States the incorporation of design review processes in planning emerged in the 1950s, evolving as a useful, if ad hoc, companion to zoning-ordinance systems of regulation. It legitimised the incorporation of aesthetic controls in urban governance that were otherwise limited in relation to constitutional property rights and rights to freedom of speech.¹⁷ The 1992 International Conference on Design Review held in Cincinnati brought together participants from the United States, the UK, Germany, South Africa, Brazil and Australia, stimulating international knowledge

recent *Baukultur* discourse suppresses any nativism and embraces a plurality of building cultures.

Jewels and Sins

Today, brutalist concrete architecture is once again contested, but now as young heritage. The issue is not so much one of architectural-historical importance, or the appropriate criteria for heritage status, but beauty and the political significance of a generation of residential buildings and welfare facilities. From September 2022 until May 2024, the exhibition 'Bijou oder Bausünde? Über unseren Umgang mit Baukultur' (Jewel or building sin? About our dealings with building culture) was on view in Villa Patumbah, and not coincidentally, its poster featured Zurich's brutalist Triemli Tower (1966). The apartment building, designed by Esther and Rudolf Guyer, was chosen as Switzerland's ugliest building as recently as 2018 by readers of the free newspaper *20 Minuten*. Others defended the brutalist building legacy as testimony to 'social ambition, creativity and courageous optimism in the postwar period'.¹⁷ It is one of the examples in the exhibition that pushes beyond philosophical consideration of architecture as a matter of culture and asks citizens to take a position

'Bijou oder Bausünde'. Display problematising waste

'Bijou oder Bausünde'. Speech bubbles with quotes about *Baukultur* and aesthetics

exchange on design review practices that was already underway.¹⁸ In the book that followed this conference, Brenda Case Scheer astutely identified the intersecting challenges of design review to negotiate power, freedom, justice and aesthetics.¹⁹ These terms continue to be at stake in design governance, if not explicit agendas of design review panels.

In the UK CABE continued design review practices established by its predecessor the Royal Fine Arts Commission (RFAC).²⁰ However, the development of design review under CABE marked a distinct shift in its scope and intention compared with previous forms of aesthetic control operating in the UK. Carmona et al. characterised this shift as a move 'away from . . . aesthetics to . . . urban design'.²¹ It reflected a more explicit political interest in the design quality of cities, and the rise of urban design as an independent discipline, as well as the elevation of a concept of good design over the aesthetic category of beauty.

Design review became a key part of CABE's endeavour: a tangible way to prioritise a quality agenda within an otherwise weak discretionary planning system, and a vital nexus for its broader advocacy and advisory activities. CABE produced numerous documents to

¹⁷ John Delafons, *Aesthetic Control: A Report on Methods Used in the USA to Control the Design of Buildings* (Berkeley: University of California, 1990).

¹⁸ Brenda Case Scheer and Wolfgang F.E. Preiser (eds.), *Design Review: Challenging Urban Aesthetic Control* (London/New York: Chapman & Hall, 1994).

¹⁹ Brenda Case Scheer, 'Introduction: The Debate on Design Review', in: *ibid.*, 4-9.

²⁰ On the development of aesthetic control under the Royal Fine Arts Commission, see: John Punter, 'A History of Aesthetic Control: Part 1, 1909-1953: The Control of the External Appearance of Development in England and Wales', *The Town Planning Review* 57/4 (1986), 351-381; John Delafons, 'In Britain:

the Enduring Ambivalence', in: Delafons, *Aesthetic Control*, op. cit. (note 17), 71-81; Matthew Carmona et al., 'The RFAC and Seventy-Five Years of English Design Review, 1924-1999', in: Carmona et al., *The CABE Experiment*, op. cit. (note 12), 69-87.

²¹ Carmona et al., *The CABE Experiment*, op. cit. (note 12), 81.

on its quality: 'We can all contribute with our actions to the shaping of buildings and open space, argue about bijoux and building sins, or advocate for valuable building ensembles.'¹⁸ A pile of salvaged building fragments extracted from renovated buildings prompted the question: 'Can this go?', and was meant to elicit questions and reactions from visitors, as was a cloud of speech bubbles with quotes and comparative before-and-after images of demolished, relocated, restored, remodelled or replaced buildings. Such pairs of images fit into a tradition of propping up an architectural aesthetic-cum-moral discourse with contrasting 'good' and 'bad' examples, as in Pugin's *Contrasts* (1836) or Schultze-Naumberg's books already mentioned.¹⁹ This time, however, the pairs of images were still offered primarily in question form – not as explicit, binary taste or ideological education. Aesthetic and practical judgment seemed to be left to the visitor.

The challenge to operationalise *Baukultur* as a cultural programme, then, is not only one of its definitions in relation to broader cultural concerns, but also its utility in relation to the specific social, economic, political and ecological circumstances in which buildings are made and maintained. In this sense, Villa

¹⁷ Karin Bürki on her website *Heartbrut*, June 2022, as cited in the exhibition 'Bijou oder Bausünde'. See also: heartbrut.com/compendium/triemitower/.

¹⁸ Introductory wall text.

¹⁹ Augustus W. Pugin, *Contrasts: Or, a Parallel between the Noble Edifices of the Middle Ages and Corresponding Buildings of the Present Day* (Cambridge: Cambridge University Press, 2013). About Schultze-Naumberg's use of images, see: Matthias Noell, 'Kultur des Sichtbaren: Der fotografische Blick des Herrn Schultze', in: Hans-Rudolf Meier and Daniela Spiegel (eds.), *Kulturreformer, Rassenideologe, Hochschuldirektor: Der lange Schatten des Paul Schultze-Naumberg* (Heidelberg: Arthistoricum.net, 2018), 35.

CABI produced numerous publications and resources to support the improvement of built environment design quality including *The Value of Good Design* (2002) and *Design Review: Principles and Practice* (2013, 2019)

explain the role of design review panels in promoting good design. It's guidance documents provided criteria for what made a good project with reference to Vitruvius's triumvirate of commodity, firmness and delight, but also highlighted the role of design review processes in prioritising design quality over conformity or compliance with planning regulation.²² It stated that: 'Design is a creative activity, and definitions of quality in design are elusive. It cannot be reduced to codes and prescriptions. . . . the best examples often break or transcend the rules.'²³

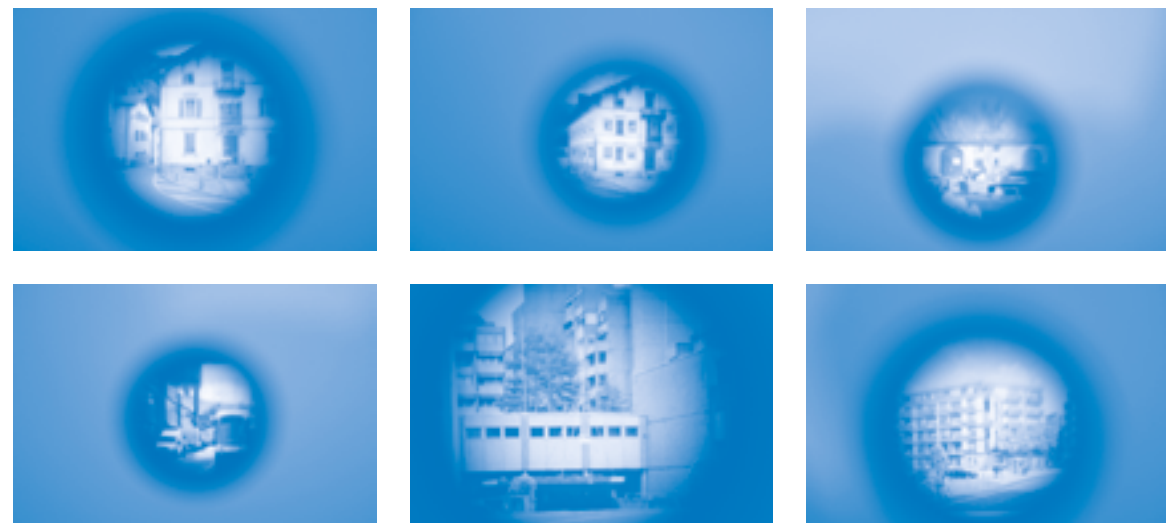
A subsequent CABI publication *The Value Handbook*, placed design quality within a more pervasive quality management ecosystem and at the same time declared more objective criteria, stating:

By good design we mean design that is fit for purpose, sustainable, efficient, coherent, flexible, responsive to context, good looking and a clear expression of the requirements of the brief. We believe that assessing quality is to a large extent an objective process. Ultimately, of course, some questions come down to matters of individual taste and preference. It is not often, however, that questions of this kind are important in deciding whether a project, judged in the round, is a good one. What matters is quality, not style.²⁴

²² Commission for Architecture and the Built Environment, *Design Review: How CABI Evaluates Quality in Architecture and Urban Design* (London: CABI, 2006), 14. This guide was first published in 2001 and revised in 2006.

²³ Ibid., 5.

²⁴ Commission for Architecture and the Built Environment, *The Value Handbook: Getting the Most from Your Buildings and Spaces* (London: CABI, 2006), 5.

'Bijou oder Bausünde'. Peep holes showing before and after photographs of altered heritage in Switzerland

Patumbah itself is both *Bijou* and *Bausünde*. Since the summer of 2020, a small parallel exhibition has been on view in the villa's demi-sous-sol: 'Patumbah Is a Place in Sumatra' situates the villa as colonial heritage.²⁰ The show does not engage with the architecture's combination of an Italianate neo-renaissance villa with aspects of a Chinese courtyard house, or with the exoticising ornamentation from the dragon-shaped gargoyles protruding from the classical façades to the (real and fake) Chinese inscriptions in interiors of the second floor; it documents the colonial reality of Sumatra's plantations that generated the fortunes that went in this villa. Its builder, Carl Fürchtgott Grob, was one of the Swiss who had made his fortune in the plantation economy in the Dutch East Indies. Between 1871 and 1889, together with a Bavarian business partner, he ran one of the biggest tobacco plantations on the north-east coast of Sumatra, operating the colonial system in which indentured labourers brought over from Java and China, among other places, were exploited, and the land use and social organisation of the local Batak and Malays were replaced. On returning to Zurich, Grob built the sumptuous villa with coach house and landscaped garden. A gilded inscription

²⁰ 'Switzerland is one of the most globalized countries in the world. The traditional image of an island in the middle of the European political construct bears little resemblance to reality - neither today nor in the past. . . . The recognition that Switzerland was engaged in colonialism even without colonies of its own is gradually taking hold in contemporary historiography.' Judith Schubiger, Karin Artho and Céline Hug, Heimatschutzzentrum, *Patumbah liegt auf Sumatra* (Zurich: Schweizer Heimatschutz, 2022), 57.

The tension between regulation and judgement that can nonetheless surface in design review processes, is not necessarily unique to the evaluation of design, but a feature of governing. As historian of sciences and author of the book *Rules: A Short History of What We Live By* Lorraine Daston points out, rules always contain exceptions, and any kind of performance evaluation requires a degree of qualitative judgement. Who has the power to decide exceptions is not only ever-present in the activity of design review, but it is also the crux of the political economy.²⁵ Such occasions where rules, regulations and standards can be tempered by expert judgement and experience remain a crucial part of governing that is potentially threatened by quality management regimes that seek to limit them. Design review panels speak to this qualitative dimension of governing, and what is at stake in it. While most design review panels legitimise the evaluation of good design with accompanying design guidelines or principles, they also materialise the work and value of negotiated and situated judgement, and at best, protect the idea of quality without a fixed or pre-determined standard.

CABE prided itself on making its design advice public, to cultivate confidence in the design review

process, and enshrine its pillars of transparency and accountability.²⁶ This attention to the process itself became a focus in later CABE publications, moving the discourse beyond discussions of what is good design to what is a good governance. In this respect, design review is as much a setting as a tool, in the way it makes a space for reflection, deliberation, and constructive conversation.

The proliferation of design review illustrates its continued evolution as a prominent form of design governance.²⁷ Its evolution in Australia also highlights the legacy of CABE after its demise in the UK. In Australia design review panels have become a core function of the offices of State and Territory Government Architects that replaced colonial era government architect positions and public works departments.²⁸ The CABE design review model was initially licenced by the South Australian Government in 2011 at a time when CABE was being incorporated into the Design Council UK and seeking to marketise its design review services.²⁹ Kirsteen Mackay, formerly CABE's Head of Design Review joined the Office for Design and Architecture South Australia, becoming South Australia's Government Architect in 2015 and Chair of its Design Review Panel.

25
Lorraine Daston, *Rules: A Short History of What We Live By* (Princeton/Oxford: Princeton University Press, 2022), 256.

26
CABE articulated ten principles to guide the process of design review, stating that panels should be: independent, expert, multidisciplinary, accountable, transparent, proportionate, timely, advisory, objective and accessible. Design Council UK, *Design Review: Principles and Practice* (London: Design Council, 2019 [2013]).

27
John Punter has documented the wide adoption of design review in both regulatory and discretionary planning systems internationally. John Punter, 'Developing Urban Design as Public Policy: Best Practice Principles for Design Review and Development Management', *Journal of Urban Design* 12/2 (2007), 167-202.

28
Susan Holden and Kirsty Volz, 'The Value of Architects in Government: Research Dossier', *Architecture Australia* 112/2 (2023), 53-69.

29
Office for Design and Architecture South Australia, *State Design Review in South Australia* (Adelaide: Government of South Australia, 2021).

'Patumbah is a place in Sumatra', cabinet exhibition. Floor map and displayed book *Schweizer Verein Deli-Sumatra* (Zurich, 1936)

refers to the place Patumbak, turning the villa into more than mere 'transactional architecture': a stirring cultural testimony to European extractive colonialism and its propagandist monumentalisation.²¹ The Villa is a continuing reminder – provided that a critical reading is sufficiently developed through, for example, an exhibition such as that in the sous-sol – not to cut loose building culture from wider politico-ecological perspectives and concerns.²²

Demonstrative Design

One of the settings for the World Economic Forum itself, the Kirchner Museum is another instance when architecture can be understood as providing a situated lesson in *Baukultur*. The former sanatorium and current ski and conference resort of Davos in the canton of Grisons (Graubünden) is not only known as the venue for the annual WEF, but also the site of the Kirchner Museum, which has achieved some fame in the architectural world since its opening in 1992. This early project by Annette Gigon and Mike Guyer broke with postmodernist museum architecture. With its constructive grammar, pared-down and non-hierarchical plan structure, and a reduced formal language

21
'Transactional architecture' is the title of a thematic dossier in issue 24 (2024) of *ABE Journal – Architecture beyond Europe*. In 'I Will Burn Tuan's House: Tobacco, Opium, and the Villa Patumbah', Will Davis proposes to read the Villa Patumbah as more than transactional architecture: as a European metamorphosis of the plantation itself, and as a site of colonial encounter where 'conditions of tropical violence were required for visitors to comprehend a tropics of material indulgence'.

22
Joan Ockman, 'Toward a Political Ecology of Architecture', *Places Journal* (March 2022).

Simulaa, *Design Standards* (2022) in the foreground of the Civic Architecture display, in the exhibition 'Melbourne Now' at The Ian Potter Centre, National Gallery of Victoria, Melbourne, 2023

that brings its crystalline materiality and atmospheric qualities to the fore, the building could exemplify the most important theoretical discussions of that time in Switzerland, as well as an idea of (Swiss) architectural quality *tout court* (however problematic such a generalisation is).²³ In a 2019 campaign to raise awareness about recent architectural heritage, the Kirchner Museum was promoted by the cantonal heritage society Bündner Heimatschutz as one of the 52 best post-war buildings in Graubünden, 'buildings with high claims to building art (*von hohem baukünstlerischem Anspruch*), which shape our identity just as much as the monuments of earlier eras'.²⁴

How might the architectural quality of this building in Davos be understood in relation to the *Baukultur* ideal proclaimed in the Davos Declaration, issued three decades later? Here, Irina Davidovici's analysis of German-Swiss architecture in the final two decades of the twentieth century proves both instructive and thought-provoking. She interprets the qualities of singular projects such as the Kirchner Museum in relation to broader Swiss conditions that enabled their production. These include, firstly, aspects of Swiss culture such as a Protestant ethos of work and capital, a strong

Annette Gigon and Mike Guyer, Kirchner Museum, Davos, 1989-1992. Ground Floor Plan

democratic organisation with considerable municipal autonomy, and a territorial self-image shaped by the juxtaposition of alpine villages and dense urban infrastructure. Secondly, she highlights a background of international architectural theory – shaped significantly by ETH Zurich – which promoted ideals of architectural autonomy. Thirdly, she points to a professional culture in which architects were closely involved in the act of building, further characterised by a tightly regulated Swiss competition system that offered opportunities to emerging practices like Gigon/Guyer, and by exceptionally high standards of construction quality.²⁵ Each of these generalisations is, as Davidovici notes, subject to qualification; she is careful, for example, to distinguish particularities of building culture in the canton of Grisons.²⁶

Davidovici interprets the pronounced design investment in constructive grammar, and the aestheticisation – and even moralisation – of the well-crafted building detail within Swiss architectural culture at the end of the twentieth century, as a defensive reaction. This response emerged as the division between design architects and those specialising in construction

²³ Irina Davidovici and Laurent Stalder have each retrospectively pointed at this exemplarity. Davidovici, *Forms of Practice*, op. cit. (note 1), 122-141; Laurent Stalder, 'Um 1990: Ein Bau und Viele Texte', in: Katharina Beisiegel (ed.), *GIGON/GUYER Kirchner Museum revisited* (Munich: Hirmer Verlag, 2022), 61-65.

²⁴ Bündner Heimatschutz, *52 Beste Bauten: Baukultur Graubünden 1950-2000: Jede Woche ein neuer Blick* (2020), 52bestebauten.ch/idee-konzept/ (accessed 1 February 2025).

²⁵ Davidovici, *Forms of Practice*, op. cit. (note 1), 246.

²⁶ 'Graubünden architecture is not illustrative of the wider conditions of Swiss praxis. It operates as a system within a system. . . . What attracts attention is the responsiveness of this rural, mainly conservative canton to radical contemporary architecture. This rapport can be explained in two ways. Firstly, building quality constitutes a common ground that mediates between architects and the communities they serve. Secondly, as a consequence of its dominant tourist industry, Graubünden's character displays inherent urban traits.' *Ibid.*, 247.

Design review is now embedded in South Australia for state significant projects and shepherds a quality agenda across dispersed public agencies and authorities. CABE's design review methodology and principles of good governance have influenced the practice of design review more widely across Australia, even as panels are guided by principles of good design that accommodate local definitions of place, character, and form.³⁰ In doing so design review panels have made a new setting for professional expertise to influence the design of the public realm.

A New Form of Civic Design

Writing in 1990, John Delafons saw the rise of design quality agendas in urban governance as 'redolent of an older tradition of civic design'.³¹ We can now recognise the neoliberal context that seeded the design governance practices that proliferate today, and be alive to their interests and contradictions, and the limits of governing quality. We can also see beyond that moment, to new concepts of civic design that are shaping contemporary quality discourses. But can contemporary design governance – understood as a re-regulation of design quality in urban governance

after the demise of the welfare state and nation-building policy frameworks – also make space for a situated critique of the social and environmental effects of neoliberalism?

The 'Civic Architecture' exhibition that was part of the National Gallery of Victoria's 2023 'Melbourne Now' show presented a new perspective on civic design. It took the question of quality out of its projective guise, as it is often cast in the realm of design governance, bringing it back to the substance of the city itself.³² Curated by Timothy Moore, it presented a collection of recent Melbourne-based projects that have used the opportunities of public design briefs – for libraries, transit infrastructure, university buildings – to advance new images of the city as a civic domain: as the place of citizenship ceremonies, service work, learning and play. The projects were realised through a range of procurement and delivery models that increasingly involve design review processes, reflecting the expansion of design governance practices in Victoria under the banner of 'Government as Smart Client'.³³ Another component of the exhibition was 'Design Standards' (2022) a display vitrine containing scale models of urban furniture situated around the featured projects,

³⁰ Emma Appleton, 'The State of Play in Design', in: John Byrne, Bill Chandler and Bruce Echberg (eds.), *Urban Voices: Celebrating Urban Design in Australia* (Melbourne: Urban Design Forum, 2013), 109-112; Susan Holden and John Macarthur, 'Soft-Power and Design Review: The CABE Legacy in Australia', *Australian Planner* 180/2 (2025), forthcoming. Examples of good design guides include the Queensland Government's *Q Design Manual* (2018), which guides the State Urban Design and Places Panel and foregrounds subtropical design; and *101 Design Ideas from 5 Years of the NSW State Design Review Panel* (2023) published by the Government Architect of New South Wales that foregrounds the principle of designing with Country.

³¹ Delafons, *Aesthetic Control: A Report*, op. cit. (note 17), 38.
³² Melbourne Now ran from 24 March to 20 August 2023. National Gallery of Victoria, 'Civic Architecture', ngv.vic.gov.au/melbourne-now/projects/civic-architecture (accessed 20 January 2025).
³³ Office of the Victorian Government Architect, *Government as Smart Client* (Melbourne: State Government of Victoria, 2024 [2013]).

Davos, with Grandhotel Belvédère and Kirchner Museum during World Economic Forum

management began to take hold in Switzerland too, prompted by a globalising construction economy:

Rigour is thus not simply culturally conditioned; it is a statement of authorship, a kind of defence mechanism. Constructional precision articulates a resistance to changing global conditions. Swiss architecture at the close of the twentieth century is not a seamless continuation of earlier construction or cultural traditions, but represents the architects' response to a worldwide threat to these traditions.²⁷

Such a focus on the role of architects as professional experts may initially appear to contrast with the inclusive, all-actor perspective championed by the *Baukultur* discourse. Yet Davidovici also shows how this role itself is shaped and redefined by broader shifts in the building economy. One might even draw an analogy here: the Swiss-European promotion of high-quality *Baukultur* could likewise be seen as a response to the multi-disciplinary fragmentation and growing quantification of quality perceptions and assurance processes in the first decades of the twenty-first century. For the time being, the appeal of the Davos Declaration – its call for

²⁷ Ibid., 246.

The South Australian State Design Review Panel in action. Office of Design and Architecture SA, Government of South Australia. CC BY 3.0 AU

but made across a longer time period. These ubiquitous objects are a material reality of the cityscape that is often overlooked as resulting from both design and governance, but one that can nonetheless qualitatively affect our experience of the built environment, and our conception of design quality itself. Based on the research work of architecture practice Simulaa, the models of streetlights, benches, rubbish bins and bike racks were rendered in a uniform white resin. Seeing them in an intimate array highlights the diversity of design outcomes in what we might expect to be standard objects, but also their associations with making the public realm welcoming and comfortable. It is an apt illustration of the gambit of contemporary design governance: that good design can be an expression of social and civic values, as it also aims to tangibly improve the quality of individual lives.

52 Beste Bauten: Baukultur Graubünden 1950-2000, 2020, including the Kirchner Museum in Davos

integrality and its affirmation of the built environment as a cultural matter – along with the examples of Swiss architecture from the past four decades, carries more persuasive force than the quality system developed in its wake to operationalise this meta-policy.²⁸ The enumeration of eight quality criteria in the Davos Quality System – including not only context and beauty, but also governance – gives the system a bureaucratic and administrative character that may, in the end, stand at odds with the promise of a building-cultural allure.

²⁸ Swiss Federal Office of Culture, *The Davos Baukultur Quality System* (Berne: Swiss Federal Office of Culture, 2021), bak.admin.ch/bak/en/home/baukultur/qualitaet/davos-qualitaetssystem-baukultur.html (accessed 11 March 2024).

Ontwerpkwaliteit als kwestie van bestuur en cultuur: Een tweeluik

Susan Holden en Maarten Liefoghe

De omgeving waarin de Europese Commissie haar werk doet, lijkt ver af te staan van de alledaagse activiteiten die de kwaliteit van de gebouwde omgeving bepalen.

Toch illustreerde de toespraak van Commissievoorzitter Ursula von der Leyen op het tweede New European Bauhaus Festival in april 2024 (dat de – overigens betwiste – vooruitgang van haar NEB-initiatief vierde) dat ‘ontwerpkwaliteit’ tegenwoordig een onderwerp is dat bij zowel bestuurders als cultuurbeleidsmakers een zekere voorrang heeft bemachtigd. Kwaliteit wordt tegenwoordig nagejaagd zowel in beleidsverklaringen op hoog niveau als op talrijke plekken waar architecten, stedenbouwkundigen, politici, bureaucraten en burgers in uiteenlopende configuraties samenwerken. Deze praktijken liggen ook wel in het verlengde van langere tradities van stedenbouwkundige regelgeving en verbredende beroeps cultuur, terwijl ze ook aansluiten bij bredere opvattingen over bouw cultuur en erfgoed.

In de parallelle artikelen van dit tweeluik onderscheiden, verkennen en vergelijken we twee denkmodellen die in de hedendaagse kwaliteitsdebatten en -praktijken hun neerslag vinden: ontwerpkwaliteit als een kwestie van ontwerpend besturen (design governance) versus ontwerpkwaliteit als een kwestie van cultuur. Met deze twee ruimere discursieve en politieke kaders stemmen andere opvattingen overeen over wat een goede plek is, een hoogwaardig ontwerp of een verantwoorde architectuurpraktijk. Ze impliceren ook een verschillende verspreiding van verantwoordelijkheden over actoren en omgevingen om kwaliteit te bevorderen. Het deel van het tweeluik dat geschreven is door Susan Holden, dat over design governance gaat, spitst zich meer bepaald toe op het tegenwoordig veelgebruikte instrument van de ontwerpbeoordelingscommissie. Dit instrument kan als symbool fungeren voor het gegeven dat bij ontwerpend besturen eerder vertrouwen wordt gesteld in ontwerpprojecten – die eerder als basis voor

kwaliteit worden gezien dan allerlei voorschriften – en tevens in de professionele deskundigheid van architecten en stedenbouwkundigen. In het deel van het tweeluik geschreven door Maarten Liefoghe is ervoor gekozen de culturele benadering van architectonische kwaliteit te illustreren aan de hand van het begrip *Baukultur*. De Verklaring van Davos uit 2018, over hoogkwalitatieve *Baukultur*, bracht dit perspectief op de voorgrond en vatte de culturele waarden van de gebouwde omgeving op, als iets wat iedereen in de samenleving aangaat.

Terwijl we de genealogieën en bijzonderheden van deze twee tradities van kwaliteit schetsten, viel ons een aantal overeenkomsten op, bijvoorbeeld het feit dat ze allebei ‘zachte’ strategieën gebruiken, of dat ze het algemeen belang benadrukken. Maar we zien ook verschillende ontwikkelingen in relatie tot stedelijk bestuur en cultureel beleid. Met een andere nadruk op professionele expertise dan wel op een alledaagse maar rijke bouwtraditie, en met een verschillend idee en agenda over de prioriteit van excellentie versus sociaal-culturele inclusiviteit.

Het articuleren van de verschillen tussen kwaliteitswoorden en de bijbehorende bestuurlijke genealogieën is een manier om het streven naar consensus onder de verenigende kwaliteitsvlag aan de orde te stellen. Het is ook een aanleiding om te reflecteren op de manier waarop verschillende noties van kwaliteit verweven zijn met ontwikkelingen in cultuurbeleid en politieke economie. Het maakt het tevens mogelijk om vraagtekens te plaatsen bij het eigenlijke mandaat van ontwerpend besturen als nieuwe verschijningsvorm van een beroepspraktijk – de grenzen en kwetsbaarheden ervan, de inherente spanningen en paradoxen. En niet te vergeten de risico's bij het definiëren van een nationale bouw cultuur of het instrumentaliseren van de discussie over kwaliteit.

Vertaling: InOtherWords, Maria van Tol

Kwaliteit als een kwestie van governance: Ontwerpbeoordeling

Susan Holden

*Tegenwoordig is kwaliteit niet langer iets dat voortkomt uit de klassieke canon, een dictaat van een besluitvormer of de geest van een zogenaamd 'creatief genie' (...) Goede architectuur is bedoeld om de goede stedelijke samenleving te bevorderen en daarom vereist architectonische kwaliteit altijd een gezond debat. (...) De deelnemers moeten hun verantwoordelijkheid serieus nemen (...) Dan wordt het gesprek een fundament, en architectonische kwaliteit een gedeelde waarde.*¹

Een 'zachte' manier van stadmaken

Ontwerpend besturen (*design governance*), het idee dat ontwerp-kwaliteit een zaak is van besturen, is niet nieuw.² Het begrip heeft echter in het kielzog van de neoliberale hervormingen van de overheid sinds de jaren 1980 een nieuwe betekenis gekregen, waardoor de rol van actoren

32

Susan Holden

in de publieke sector bij het vormgeven van de gebouwde omgeving ingrijpend is veranderd. Zo omvat het concept 'ontwerpend besturen' nieuwe manieren om ontwerpexpertise, en nieuwe sociaal-politieke redenen om kwaliteit te realiseren, te stimuleren. Het huidige ontwerpend besturen is erop gericht om, in het algemeen belang, kwaliteit te realiseren, als een nieuwe 'politieke economie van plaatsmaken' en een rechtvaardige ecologische transitie.³

De notie van *soft power* staat centraal in de manier waarop hoogwaardige resultaten worden gestimuleerd via de 'technologieën' van het ontwerpbestuur.⁴ Kristiaan Borret, Bouwmeester / Maître Architecte (BMA) van het Brussel Hoofdstedelijk Gewest, verwoordt het goed:

In steden hebben we verordeningen, planningswetten, enzovoort. Ze kunnen ons helpen om excessen te vermijden en blunders te elimineren, maar ze volstaan niet als we uitmuntendheid willen bereiken. Daarvoor hebben we de technieken van *soft power* nodig, die interessante architectuur en stedenbouw bevorderen.⁵

Borret zei dit in het kader van het Urban Maestro-project, waarbinnen een reeks praktijken op het gebied

'Governing the City: Liberalism and Early Modern Modes of Governance', in: Andrew Barry, Thomas Osborne en Nikolas Rose (red.), *Foucault and Political Reason* (Londen: UCL Press, 1996) 167-188.

³ Rob Imre en Emma Street, *Architectural Design and Regulation* (West Sussex: Wiley-Blackwell, 2011), 244. Imre en Street verwijzen naar David Harvey's ruimtelijke analyse van postmoderniteit in: David Harvey, *Spaces of Capital: Toward a Critical Geography* (New York: Routledge, 2001).

⁴ Mitchell Dean, *Governments: Power and Rule in Modern Society* (Londen: Sage, 1999/2010), 202. Dean's opvatting van de technologieën van geavanceerde liberale regeringen sluit aan bij de ontwerpbestuurspraktijk in die zin, dat ze ruimte maken voor een bredere be-

trokkenheid van belanghebbenden bij de onderhandeling over hoogwaardige resultaten en dat ze gezag opeisen door hun morele (professionele) en politieke (bestuurlijke) gedrag.

⁵ Kristiaan Borret, geciteerd in: United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat), Bouwmeester Maître Architecte (BMA), Bartlett School of Planning (UCL), *Urban Maestro, New Governance Strategies for Urban Design* (Londen: University College London, 2021), 2.

33

Kwaliteit als een kwestie van cultuur: Baukultur

Maarten Liefoghe

Wat bouwen ze toch keurig, veilig, verzorgd, solide, serieus, vlekkeloos, bewust, smaakvol, netjes, grondig, serieus, enzovoort, in dit land.

Max Frisch¹

De kwaliteit van architectuur beschouwen als een kwestie van cultuur lijkt vanzelfsprekend, maar het is ook een standpunt dat tegenwoordig krachtig wordt verdedigd, omdat het als bedreigd wordt ervaren.² Enerzijds zijn we eraan gewend dat architectuur onderdeel is van de programmering van culturele instellingen, dat de architectuurboeken in de buurt van de kunstboeken op de plank staan en dat architectuur in veel landen een plaats heeft in het cultuurbeleid.³ Architectonische kwaliteit heeft dus betrekking op de waardering ervan in relatie tot ijkpunten en criteria

32

Maarten Liefoghe

die specifiek zijn voor de architectuur als een culturele praktijk, en dus niet louter als een technische discipline of een kwestie van nuttigheid. Anderzijds heeft een groeiende focus op duurzaamheid, ecologie en systemen juist dit culturele perspectief in het defensief gedrukt, of in ieder geval: aangedrongen op een herdefiniëring. Maar een culturele pijler van architectonische kwaliteit kan niet alleen worden bevestigd als tegenwicht voor puur bouwtechnische, economische of energieprestatie maatregelen. Minstens zo belangrijk is de vraag van welke architectonische of bouwcultuur we uitgaan – of willen uitgaan?

Deze vraag is actueel, omdat de term en het concept 'bouwcultuur' de laatste jaren zelfbewust hun intrede doen in de Europese beleidskaders. Het is zelfs een van de prominente vectoren in de huidige 'Europeanisering' van het architectuurbeleid, die João Bento waarneemt in de evolutie van nationale culturele beleidsagenda's in heel Europa.⁴ In Duitstalig Europa is de term *Baukultur* al lange tijd in gebruik om te verwijzen naar de culturele dimensie van gebouwen en de gebouwde omgeving, en het onderwerp van verschillende beleidsinitiatieven. Het is er misschien wel zó ingebakken dat de culturele idealen die ermee verbonden

¹ Max Frisch, *I'm Not Stiller* (Londen: Methuen, 1982), 213, geciteerd in: Irina Davidovici, *Forms of Practice: German-Swiss Architecture 1980-2000* (Zürich: GTA Verlag, 2018), 243.

² Zie ook: *de Architect* 3 (2024): 'Architectuur als culturele waarde: voorbij praktisch nut.'

³ In zijn overzicht van het architectuurbeleid in Europa merkt João Bento op dat het onderwerp 'architectuur' in nationaal, regionaal en Europees beleid dan weer vooral aan bod komt als onderdeel van het cultuurbeleid, en dan vooral in het ruimtelijk beleid of in de ontwikkeling en het beheer van het openbaar gebouwenpark door overheden. Op de halfjaarlijkse Europese conferenties voor architectuurbeleid (ECAP) zijn nationale vertegenwoordigers in

voorkomende gevallen dan ook verbonden aan culturele, erfgoed- of andere instanties. João Bento, *Architecture Policies in Europe* (Brussel: Architects' Council of Europe, 2023).

⁴ Ibid., 10.

33

De voorzitters van het South Australian State Design Review Panel met de bouwmeester van deze staat, Kirsteen Mackay

zijn, nauwelijks nog waarneembaar zijn. Maar sinds 33 Europese cultuurministers in 2018 de Verklaring van Davos ondertekenden, die de resolute titel *Towards a High-Quality Baukultur for Europe* droeg, wekken de term en het gepropageerde ideaal opnieuw de aandacht.⁵

Via een hink-stap-sprong – van Davos, langs andere Zwitserse plaatsen waar het bouwculturele discours is ontwikkeld en weer terug naar Davos – kunnen we aspecten van de betekenis ervan in beeld brengen en nadenken over de verwickelingen die het signaalwoord ‘kwaliteit’ met zich meebrengt.

Cultuur, geen kunst

Het Zwitserse Federale Cultuurbureau greep in 2018 het momentum van het Europese Jaar van het Cultureel Erfgoed aan om zijn Europese collega's in Davos bijeen te roepen om een brede culturele doelstelling te valideren en de kwaliteit van de gebouwde omgeving even belangrijk te maken als initiatieven op het vlak van economie en milieubeleid. De openingswoorden van de eindverklaring van de conferentie draaien om de urgentie van een zogenaamd algemeen kwaliteitsverlies in de gebouwde omgeving, dat verder zou gaan dan de teloorgang van materieel en immaterieel erfgoed:

van ontwerpend besturen in heel Europa werd onderzocht, om te begrijpen hoe ‘zachte staatsmacht (...) voor beter ontworpen plaatsen kan zorgen’.⁶ Het in 2009 opgerichte instituut BMA was partner in dit onderzoeksproject. Het werk van het BMA was ook te zien tijdens de recente tentoonstelling ‘Soft Power: The Brussels Way of Making the City’ die plaatsvond in het Zwitserse Architectuurmuseum in Bazel.⁷ De tentoonstelling bevatte een aantal projecten dat illustratief was voor de manier waarop het BMA bijdroeg aan een ‘hoogwaardige bouwcultuur’ in Brussel. Deze projecten waren merendeels mogelijk gemaakt door de adviesdiensten van het BMA en door een ontwerpgericht aanbestedingssysteem dat gebruik maakt van ‘open oproepen’.⁸ Er waren verschillende opmerkelijke herbestemmingsprojecten te zien, waaronder het spraakmakende, herontwikkelde Brussels World Trade Centre (51N4E, l'AUC en Jaspers-Eyers) en de kantoren en ateliers van Zinneke (Zinneke, Rotor en Ouest); in beide gevallen werd gebruik gemaakt van innovatieve co-designstrategieën. In het tentoonstellingsontwerp van Asli Çiçek domineerde een veld met metaalolijstte sokkels van verschillende afmetingen en hoogten waarop maquettes, tekeningen en foto's te zien waren. De dicht bij

⁶ Het Urban Maestro-project is het werk van drie partners: de UN Habitat, BMA en het University College London. Het project begon in 2019 en werd gefinancierd door het Horizon 2020-programma van de Europese Unie. Zie: urbanmaestro.org.

⁷ De tentoonstelling liep van 19 oktober 2024 tot 16 maart 2025 en werd samengesteld door Roxane Le Grelle en Andreas Kofler in samenwerking met de BMA en met steun van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Jan Denoo en Hedwig van der Linden, *Soft Power: 10 Years of Bouwmeester Maître Architecte in Brussels* (Keulen: Walther König, 2024).

⁸ SAM, ‘Soft Power: The Brussels Way of Making the City’, sam-basel.org/en/ausstellungen/aktuell (geraadpleegd 20 januari 2025). Hoewel het BMA slechts adviserend optreedt, moet de organisatie worden geraadpleegd bij projecten van meer dan 5.000 m², volgens de richtlijnen van de Brusselse wetgeving inzake de ruimtelijke ordening (art.11/1 van het CoBAT/BWRO). Het beoordelingsproces staat ook open voor andere projecten. BMA, ‘What We Do: Design Review’, bma.brussels/en/what-we-do/#DESIGN%20REVIEW (geraadpleegd 17 februari 2025).

Bewust van een trend richting kwaliteitsverlies in de gebouwde omgeving zowel als open landschappen in heel Europa, die zich manifesteert in de trivialisering van de bouw, een gebrek aan ontwerpwaarden, inclusief een gebrek aan aandacht voor duurzaamheid, de toename van gezichtsloze verstedelijking en onverantwoordelijk landgebruik, de teloorgang van historisch erfgoed en het verlies van regionale tradities en identiteiten.⁶

Het is een merkwaardige maar veelbetekenende stap dat deze conferentie van de Europese ministers van Cultuur het World Economic Forum in Davos koos als de achtergrond waartegen zij zich wilden verplichten – samen met vertegenwoordigers van de UNESCO, de Raad van Architecten Europa, Europa Nostra en andere organisaties – om de gebouwde omgeving te claimen en te ontwikkelen als een domein van het cultuurbeleid. Deze achtergrond suggereert dat cultuur belangrijk is in zowel het neoliberal bestuursbestuur als in de consensuszoekende politiek.

Het bouwcultuurconcept dat wordt gepromoot in de Verklaring van Davos, hanteert een zeer brede en inclusieve opvatting van de (on)gebouwde omgeving,

⁵ *Davos Declaration 2018: Towards a High-Quality Baukultur for Europe*, aangenomen tijdens de conferentie van ministers van cultuur, 20-22 januari 2018, in Davos, Zwitserland, <https://davos-declaration2018.ch/en> (geraadpleegd 6 juni 2024).

⁶ Ibid., voorwoord.

elkaar geplaatste poten van de sokkels leken wel wat op een onderverdieping: een effectieve dragende structuur, net als het BMA zelf.

In de formulering van Borret belicht 'zachte macht' de niet-regelgevende status van veel ontwerpbestuurlijke processen die kansen benutten voor informele en soms opportunistische interventies in plannings- en ontwikkelingsprocessen, van projectadvisering en -aanbesteding tot ontwerp en uitvoering. De expertise van architecten en stedenbouwkundigen, zoals Borret, is cruciaal voor het realiseren van hoogwaardige resultaten, maar zij worden in hun rol van overheidsarchitect, ontwerpadviseur en pleitbezorger ingezet om te sturen en te beïnvloeden. Volgens de logica van ontwerpend besturen wordt kwaliteit zoets dat net zo afhankelijk is van onderhandelingen tussen specifieke actoren, dan dat het onafhankelijk wordt gegenereerd of alleen in de ontwerpen zelf zit. Dit suggereert het bestaan van een nieuw productief domein en van nieuwe vormen van ontwerpexpertise die de identiteit van het architectenberoep uitbreiden. Zoals de architectuurcriticus Elias Baumgarten opmerkte in een recensie van de 'Soft Power'-tentoonstelling: 'Het lijkt

'Soft Power: The Brussels Way of Making the City' toonde het werk van de Brusselse Bouwmeester/Maitre Architecte in S AM Swiss Architecture Museum, Bazel. Campagnebeeld, 2024

juist deze rol van neutrale expert te zijn die Borret in staat stelt om de stedenbouw aan te sturen.'⁹

Behalve deze opvatting heeft 'zachte macht' een nog beladener associatie, die het discours over ontwerpend besturen verbindt met de opkomst van 'derdegeregeringen' in de laatste decennia van de twintigste eeuw. Dit geldt in het bijzonder voor de inspanningen van de Britse Commission for Architecture and the Built Environment (CABE, 1999-2011). CABE werd in 1997 door New Labour opgericht in het kielzog van haar historische verkiezingsoverwinning, en speelde een rol bij New Labour's brede maatschappelijke en economische beleidshervormingen. Deze waren onder andere gericht op de creatieve economie en de kenniseconomie, die werden gezien als nieuwe domeinen voor groei en welvaart. Het verbeteren van de kwaliteit en vitaliteit van de stad door middel van een 'stedelijke renaissance' werd gepromoot als een manier om economische hervormingen te stimuleren.¹⁰ Als een niet-departementaal uitvoerend orgaan dat onafhankelijk van de regering opereerde, had CABE een beperkte regelgevende bevoegdheid. De bestuursvorm van CABE stond niet alleen symbool voor het derdegeregered-beleid, dat op initiatief van Labour-premier Tony Blair was geïntroduceerd, maar ook

⁹ Elias Baumgarten, 'Learning from Brussels', *World-Architects: For Quality in Architecture*, 4 november 2024, world-architects.com/en/architecture-news/insight/learning-from-brussels (geraadpleegd 20 januari 2025).

¹⁰ The Urban Design Task Force (Richard Rogers), *Towards an Urban Renaissance* (Londen: Routledge, 1999).

evenals van de belanghebbenden en actoren die worden opgeroepen om de bouwcultuur serieus te nemen:

Baukultur omvat elke menselijke activiteit die ingrijpt in de gebouwde omgeving. De gebouwde omgeving, inclusief elk ontworpen en gebouwd object dat is ingebed in en gerelateerd aan de natuurlijke omgeving, moet als één geheel worden gezien. *Baukultur* omvat bestaande gebouwen, inclusief monumenten en ander cultureel erfgoed, maar ook het ontwerp en de bouw van hedendaagse gebouwen, infrastructuur, openbare ruimten en landschappen.⁷

'Bouwcultuur' heeft op zijn minst evenveel betrekking op het werk van andere actoren als op dat van architecten. In de verklaring van Davos komt het woord 'architect' zelfs helemaal niet voor. Dit duidt echter niet simpelweg op een algemene 'bouwcultuur', met daarbinnen een specifiekere categorie 'architectuurcultuur', of op het opnieuw inzetten van de bekende scheidslijnen tussen deskundigen en leken, hoge en lage kunstvormen, voorhoede en achterhoede, net zo min als architectuur alleen maar 'bouwkunst' zou zijn.⁸ De Duitse estheticus Ludger Schwarte, bijvoorbeeld, die de laatste twee

Kwaliteitscriteria volgens het Davos *Baukultur* Quality System, 2021

opvattingen over architectuur tegenover elkaar heeft geplaatst, beschouwt architectuur vooral als een conformerende *culturele* praktijk, en slechts bij uitzondering als *Baukunst*: 'Bouwkunst is, net als alle kunst, de ontkenning van cultuur (...) Kunst is geen culturele grondstof maar, zolang ze als kunst functioneert, het tegenovergestelde van cultuur.'⁹ Ondanks de dubbelzinnige positie van de architect streeft het kwaliteitsdiscours van de *Baukultur* zowel naar hoogwaardige ontwerpen van gebouwen, infrastructuur, landschappen of plaatsen in het algemeen, als meer specifiek naar een hoogwaardige bouwcultuur als voorwaarde voor het behoud en de productie van kwalitatieve leefomgevingen, maar ook als een doel op zich.

In de leervilla

Bouwcultuur is het dus waard om te cultiveren, en dit is niet alleen het hoogwaardige doel van de Verklaring van Davos, maar ook dat van andere Zwitserse actoren. De oprichting van een 'openbaar centrum voor bouwcultuur' in 2013 door de ngo Schweizer Heimatschutz is een voorbeeld van deze impuls en verbindt tegelijkertijd het recente discours over *Baukultur* met zijn lange traditie. De in 1905 opgerichte vereniging Schweizer

⁷ Ibid., artikel 4. Een kleine bloemlezing gepubliceerd door het Zwitserse tijdschrift *werk, bauen + wohnen* schetst het Zwitserse debat over *Baukultur* op dezelfde manier: 'Het zelfbeeld van architectuur en stedenbouw maar ook het werk van administraties en commissies van deskundigen in gemeenten, bouwetten, standaarden en inventarissen moeten geëvalueerd worden met het oog op hun geschiktheid voor de toekomst, net als ook de kennisoverdracht en de organisatie van innovatie, gelegenheden voor professionele vorming en uitwisseling.' Roland Züger et al., *7 Texte zur Baukultur, werk, Debatte* (Zürich: Verlag Werk AG, 2022), 12.

⁸ Flip ten Cate schetst een andere veralgemening: 'Feitelijk is de manier waarop Bouwcultuur in de verklaring van Davos beschreven wordt een overtreffende trap van ons begrip "omgevingskwaliteit", dat weer een uitbreiding is van "ruimtelijke kwaliteit".' Flip ten Cate, 'Bouwcultuur: Elke ruimtelijke ingreep is een culturele daad,' *Archived*, 3 februari 2020, archived.nl/2020/02/bouwcultuur-elke-ruimtelijke-ingreep-is-een-culturele-daad (geraadpleegd 11 maart 2024).

⁹ Ludger Schwarte, 'Was ist Baukunst?', in: Daniel Martin Feige en Sandra Meireis (red.), *Ästhetik und Architektur* (Bielefeld: transcript, 2023), 261.

voor de breder verspreide hervormingen van het *new public management* van de jaren 1980, die waren gericht op een efficiëntere en meer servicegerichte benadering van het openbaar bestuur. Kwaliteit komt hier naar voren als een extrinsieke dimensie die kan worden verbeterd door middel van managementprotocollen en -technieken, waarbij kwaliteitsmanagement als een specifiek domein van expertise wordt gedefinieerd.¹¹

CABE is uitgegroeid tot een toetssteen in het discours over ontwerpbesturen, grotendeels dankzij de theorieën van Matthew Carmona en collega-onderzoekers.¹² De theorievorming over kwaliteit als een kwestie van (aan)sturen verliep parallel met de algemenere invoering van een ‘governance perspectief’. Dit perspectief is door de Britse politicoloog Gerry Stoker gekarakteriseerd als een ‘stap terug door de staat’, als een verwatering van de ‘grenzen tussen – en binnen – de publieke en private sector’ en als een verschuiving in de manier waarop overheden macht proberen uit te oefenen en ‘collectieve actie proberen aan te sturen’.¹³ In deze zin beschrijft zachte macht de verspreide besluitvormende en consensuszoekende ideeën van de liberaal-democratische regeringen uit het begin van de eenentwintigste eeuw en de onderlinge afhankelijkheid

11

Zie voor een discussie over kwaliteit en nieuw openbaar beheer in de openbare gezondheidszorg in Groot-Brittannië: Ross Millar, Justin Waring en Mirza Lalani, ‘Quality and the NHS: Fair-Weather Friends or a Longstanding Relationship?’, in: Martin Powell et al. (red.), *The NHS at 75: The State of UK Health Policy* (Bristol: Bristol University Press, 2023), 136-156.

12

Matthew Carmona, Claudio de Magalhães en Lucy Natarajan, *Design Governance: The CABE Experiment* (New York/Londen: Routledge, 2017). Zie voor een bespreking van de evolutie van het derdeweg-beleid in relatie tot de architectuur: Helena Mattsson, *Architecture and Retrenchment: Neoliberalization of The Swedish Model Across Aesthetics and Space, 1968-1994* (Londen: Bloomsbury,

van actoren uit de private en publieke sector bij de totstandkoming van de gebouwde omgeving. Bovendien kent het concept een productieve kracht toe aan de talloze uitwisselingen tussen ontwerpers en andere belanghebbenden die de kwaliteit van de gebouwde omgeving kunnen beïnvloeden, zoals overheden, vastgoedeigenaren, politici, investeerders, financiers, de gebruikers van gebouwen en gemeenschappen – die niettemin nieuwe vormen van zeggenschap en gedrag vereisen, om hun concurrerende belangen te beheren.¹⁴

Ontwerpbeoordeling: Goed ontwerp en goed bestuur

De theorievorming over ontwerpbesturen zoals die door CABE en in het Urban Maestro-onderzoek in praktijk is gebracht, legt de nadruk op een ‘gereedschapst’-achtige benadering, die beantwoordt aan de behoefte van overheden om hun werk te ijken, en die de overdraagbaarheid en aanpasbaarheid van praktijken onderstreept door verschillende regelomgevingen en beroeps culturen heen.¹⁵ In veel ontwerpbestuurlijke instrumenten liggen echter vormen van contextuele ontwerpbeoordeling verscholen die de rol van ‘zachte macht’ in het hedendaagse stedelijke bestuur

2023). In de Britse context wordt het concept geassocieerd met het werk van socioloog Anthony Giddens en zijn boek *The Third Way: The Renewal of Social Democracy* (Londen: Polity, 1998).

13

Gerry Stoker, ‘Governance as Theory: Five Propositions’, *International Social Science Journal* 50 (1998), 17, 19, 21.

14

Zie voor een bespreking van Foucault’s concept van pastorale macht in relatie tot ontwerpbestuur: John Macarthur en Susan Holden, ‘Beauty in Urban Design Governance’, *Islands: 40th Annual Conference of the Society of Architectural Historians of Australia and New Zealand* (Brisbane: SAHANZ, 2024). Uittreksel online: sahanz.net/publications/papers/beauty-in-urban-design-governance (geraadpleegd 20 januari 2025).

15

Matthew Carmona, ‘The Formal and Informal Tools of Design Governance’, *Journal of Urban Design* 22/1 (2017), 1-36; Matthew Carmona, Joao Bento en Tommaso Gabrieli, *Urban Design Governance: Soft Powers and the European Experience* (Londen: UCL Press, 2023).

Heimatschutz omschrijft haar missie tegenwoordig als het behoud van historische gebouwen, natuurlijke rijkdommen en goede architectuur. Deze ledenvereniging is georganiseerd in 25 kantonnale afdelingen. De activiteiten variëren van publicaties over architectonisch erfgoed tot de jaarlijkse toekenning van de Wakkerpreis voor een voorbeeldig planningsproject aan een gemeente en het indienen van bezwaren om erfgoedwaarden te beschermen.

Het hoofdkwartier van de Schweizer Heimatschutz bevindt zich in de gerestaureerde en herbestemde exuberante Villa Patumbah, aan de rand van Zürich in de buurt van de botanische tuin. De organisatie ontwikkelde de locatie als een centrum voor bouwcultuur. De villa uit 1885 stond al jaren leeg en dreigde gesloopt te worden, voordat men overging tot bescherming van villa en aangrenzend park, en een uitgebreide restauratie, een reddingsoperatie waarin Schweizer Heimatschutz zelf een grote rol speelde. Het nieuwe doel van de historische villa werd enthousiast beschreven in een artikel uit 2013 in het architectuurtijdschrift *Hochparterre*, getiteld ‘Die Baukulturlernvilla’ (‘bouwcultuurleervilla’). De permanente tentoonstelling waarmee het centrum opende, werd ‘fijnzinnig’ genoemd en de villa zelf werd

Alfred Chiodera en Theophil Tschudy, Villa Patumbah, Zürich (Seefeld), 1885. Heimatschutz-zentrum en bestuurszetel van Schweizer Heimatschutz sinds 2013

geprezen als op ervaring gericht lesmateriaal: ‘Los van de tentoonstelling is de villa natuurlijk op zichzelf al een les in bouwcultuur – en in het bijzonder de cultuur van het erfgoedbehoud.’¹⁰

De mate waarin *Baukultur* het onderwerp is geworden van toegewijde culturele reflectie blijkt ook duidelijk uit de acceptatie ervan als pedagogisch concept. In *Elemente einer baukulturellen Allgemeinbildung* (2021), vat pedagoog Roland Reichenbach het als volgt samen: ‘Algemene bouwcultuureducatie gaat over (1) het verwerven van kennis, (2) het verfijnen van de waarneming en (3) het ontwikkelen van beoordelingsvaardigheden met betrekking tot artefacten die deel uitmaken van de leefomgeving.’ Dat wil zeggen dat mensen niet alleen deel uitmaken van de bouwcultuur, maar ook een reflectieve relatie tot de bouwcultuur kunnen ontwikkelen.¹¹ Het boek bestaat uit teksten waarin de benodigde basiskennis voor een ‘algemene bouwcultuureducatie’ te vinden is op basis van het criterium: ‘Wat moet de mondige burger over bouwcultuur weten?’¹² Het boek is een initiatief van Archijeunes, een maatschappelijke organisatie die zich sinds 2008 inzet voor bouwcultuureducatie voor kinderen en jongeren en die onder meer lesmateriaal voor scholen

10

Rahel Marti, ‘Die Baukulturlernvilla’, *Hochparterre online* (26 augustus 2013).

11

Roland Reichenbach, ‘Baukulturelle Allgemeinbildung: Eine bildungstheoretische Annäherung’, in: Kathrin Siebert (red.), *Elemente einer baukulturellen Allgemeinbildung* (Zürich: Park Books, 2021), 61.

12

Kathrin Siebert, ‘Einleitung. Baukulturelle Bildung braucht Grundwissen’, in: *ibid.*, 11.

'Soft Power: The Brussels Way of Making the City' in S AM Swiss Architecture Museum, Bazel

ontwikkelt.¹³ De 16 hoofdstukken gaan over kennisgebieden als architectuurgeschiedenis, bouwtechniek, sociologie, projectontwikkeling, monumentenzorg, verkeer en landschap. In de inleiding wordt opgemerkt dat de uitdaging niet ligt in het simpelweg overbrengen van bundels disciplinaire kennis, maar eerder in het – in de 'integratieve en verbindende' geest van de bouwcultuur – openstellen van disciplines ten behoeve van uitwisseling.¹⁴

In hetzelfde boek merkt Ákos Moravánszky op dat het woord *Baukultur* aantrekkelijk is, omdat het zowel elitair als democratisch klinkt.¹⁵ 'Bouwcultuur' reproduceert onvermijdelijk de ambivalentie van een cultuurbegrip en dat heeft zowel een normatieve, beoordelende als een beschrijvende, cultuurrelativistische betekenis. Het gaat enerzijds om de *Kultur* die we kennen van het hooggestemde ideaal van de *Bildung*, die een imperatief voor een betere bouwcultuur impliceert dankzij de cultivering van alle betrokken actoren, zowel als een onderscheidende culturele productie. Aan de andere kant heeft het betrekking op cultuur zoals begrepen in antropologie, archeologie of culturele studies – bouwcultuur omvat dan gewoon alle cultuur, hoog en laag, van het bouwen en de gebouwde omgeving, net zoals er ook eetcultuur

'Bijou oder Bausünde. Über unseren Umgang mit *Baukultur*' (2022-2024): tentoonstellingsflyer met de Triemlitoren in Zürich

of muziekcultuur bestaat, van lokale bouwmethoden tot de architectonische publicatiecultuur.

Dit neemt niet weg dat Moravánszky ook op de intrinsiek defensieve aard van *Baukultur* wijst, hoewel het niet altijd duidelijk is wat er precies verdedigd moet worden: 'De identiteit van een regio? Het samenhangende stadsgezicht? In ieder geval wordt erfgoedbehoud of *Heimatschutz* (...) vaak genoemd als een primaire taak van de *Baukultur*.'¹⁶ 'Kan *Baukultur* beperkt worden tot erfgoed?' vraagt Moravánszky zich retorisch af. Ook al propageren veel betrokkenen bij veel gelegenheden een en-en-verhaal over erfgoed en hedendaagse architectuur, het bouwcultuurdiscours is en blijft gebaseerd op een conservatieve reflex.

Dit blijkt ook uit het historische fundament waarop het concept *Baukultur* – zoals Moravánszky dat schetst – mede is opgetrokken. Denk aan de tiendelige boekenreeks *Kulturarbeiten* waarin Paul Schultze-Naumberg, protagonist van de Duitse Heimatschutz-beweging, vanaf 1901 de 'cultuur van het zichtbare' en de 'fysionomie van het landschap' tot onderwerp van zijn kritiek maakte – de eruit voortvloeiende kwalen moesten worden bestreden met voortdurende aandacht voor het ontwerp. En ook aan het nieuwsmagazine *Die*

¹³ Archijeanes wordt gefinancierd door particuliere donoren en krijgt financiële steun van de Swiss Society of Engineers and Architects (SIA) en de Bund Schweizer Architektinnen und Architekten (BSA).

¹⁴ Siebert, 'Einleitung. Baukulturelle Bildung braucht Grundwissen', op. cit. (noot 12), 11. De Verklaring van Davos beschouwt interdisciplinariteit ook als een voorwaarde voor een hoogwaardige bouwcultuur en dit wordt in één adem genoemd met sectoroverschrijdende samenwerking en met de noodzakelijke deelname van het maatschappelijk middenveld en de rol van een geïnfomeerd publiek (art. 16). Dus wanneer de prijsvraag wordt aangewezen als een belangrijk instrument voor het bevorderen van een hoogwaardige *Baukultur*,

dan staat daar de kwalificatie 'interdisciplinaire en breed bediscussieerde' prijsvraag bij.

¹⁵ Ákos Moravánszky, 'Wege zur Baukultur', in: Siebert, *Elemente einer baukulturellen Allgemeinbildung*, op. cit. (noot 11), 38.

¹⁶ Moravánszky, 'Wege zur Baukultur', op. cit. (noot 15), 37-38.

symboliseren.¹⁶ Commissies of panels om ontwerpen te beoordelen, die vaak worden bijeengeroepen bij een openbare aanbesteding of ontwikkelingsproject, bestaan doorgaans uit een aantal onafhankelijke experts. Deze beoordelen de ontwerpqualität van voorstellen, parallel aan de wettelijke goedkeuring ervan. De expertise van de panelleden wordt ingezet om te adviseren, te bepleiten en te overtuigen. De panels versterken zodoende het vermogen van architecten om een goed oordeel te vellen over de ontwerpqualität; de notie van kwaliteit wordt direct gekoppeld aan professionele expertise, zelfs wanneer de commissies steeds vaker diverse en multidisciplinaire deelnemers opnemen.

Ontwerpbeoordeling is helemaal geen nieuwe praktijk. Het is een basiselement in de pedagogische traditie en collegiale beoordeling van de ontwerpdisciplines en wordt al lange tijd als bestuurlijk middel toegepast. In de Verenigde Staten, in de jaren 1950, kwam er een integratie tussen ontwerpbeoordeling en planning tot stand en dit ontwikkelde zich tot een nuttige, zij het ad hoc aanvulling op regelgeving via bestemmingsplannen. Het legitimeerde het gebruik van esthetische controle door stadsbesturen, die anderszins beperkt was vanwege grondwettelijke eigendomsrechten en het

Baukultur, dat in de jaren 1930 werd uitgegeven door de architectenvereniging Der Block uit Stuttgart, die de Kochenhofsiedlung liet bouwen als *heimatisch* tegenmodel van de Weissenhofsiedlung. Verder aan de manier waarop in Zwitserland in de jaren 1970 het *Baukultur*-discours opnieuw werd aangezwengeld, dit naast de kritiek op het modernisme en de verder oprukkende verstedelijking en milieuvervuiling, met beton en de *Grossiedlung* als fundamentele tegenbeelden van *Baukultur*. Een dergelijke geschiedenis zet aan tot peinzen en doet denken aan de (evoluerende) ideologische inhoud van het concept. Het is zeker de moeite waard om op te merken dat het recente *Baukultur*-discours elk nativisme onderdrukt en een veelheid aan bouwculturen omarmt.

Juwelen en zonden

Tegenwoordig is de brutalistische betonarchitectuur opnieuw onderwerp van discussie, maar nu als jong erfgoed, en de kwestie is er niet zozeer een van architectuurhistorisch belang en gaat niet over de juiste criteria voor erfgoedstatus, maar over schoonheid en de politieke betekenis van een generatie woongebouwen en welzijnsinstellingen. Van september 2022 tot mei

'Bijou oder Bausünde': presentatie die bouwafval problematiseert

'Bijou oder Bausünde'. Tekstballonnen met citaten over *Baukultur* en esthetiek

recht op vrijheid van meningsuiting.¹⁷ De International Conference on Design Review, die in 1992 in Cincinnati werd gehouden, bracht deelnemers uit de Verenigde Staten, Groot-Brittannië, Duitsland, Zuid-Afrika, Brazilië en Australië bij elkaar om de al in gang gezette internationale kennisuitwisseling over manieren van ontwerpbeoordeling verder te stimuleren.¹⁸ In het boek dat na de conferentie werd gepubliceerd, benoemde Brenda Case Scheer op scherpzinnige wijze de uitdagingen waarmee een ontwerpbeoordeling te maken krijgt tijdens het onderhandelen over macht, vrijheid, rechtvaardigheid en esthetiek.¹⁹ Deze spelen nog steeds een rol in het ontwerpend besturen, als ze niet al de expliciete agenda van die ontwerpbeoordelingscommissies uitmaken.

In Groot-Brittannië zette CABE de ontwerpbeoordelingspraktijk voort die haar voorganger, de Royal Fine Arts Commission (RFAC), had ingesteld.²⁰ Maar de ontwerpbeoordeling onder de CABE ging vergeleken met eerdere vormen van esthetische controle duidelijk verder qua reikwijdte en intentie. Carmona et al. karakteriseerden dit als een verschuiving 'weg van (...) de esthetiek en richting (...) stadsontwerp'.²¹ Het weerspiegelde een explicietere politieke interesse in de ontwerpqualität van steden, de opgang van stadsontwerp als onafhankelijke

2024 was in Villa Patumbah de tentoonstelling 'Bijou oder Bausünde? Über unseren Umgang mit Baukultur' ('Juwel of bouwzonde? Over onze omgang met bouwcultuur') te zien. Het is niet toevallig dat juist de brutalistische Zürichse Triemli-woontoren op het affiche staat afgebeeld. Dit door Esther en Rudolf Guyer ontworpen flatgebouw uit 1966 werd in 2018 nog door lezers van de gratis krant *20 Minuten* tot het lelijkste gebouw van Zwitserland verkozen. Anderen verdedigden het brutalistische bouwerfgoed als getuigend van 'maatschappelijke ambitie, creativiteit en moedig optimisme in de naoorlogse periode'.¹⁷ Het is een van de voorbeelden in de tentoonstelling die de filosofische beschouwing van de architectuur als een kwestie van cultuur overstijgt en burgers vraagt om een standpunt in te nemen over de kwaliteit ervan: 'We kunnen, door wat we doen, allemaal bijdragen aan de vormgeving van gebouwen en de openbare ruimte, discussiëren over juwelen en bouwzonden en pleiten voor het behoud van waardevolle gebouwensembles'.¹⁸ Een partij uit gerenoveerde gebouwen gewonnen, gedemonteerde bouwelementen die de vraag: 'Kan dit weg?' opriep, was bedoeld om vragen en reacties van bezoekers uit te lokken; een wolk van tekstballonnen met citaten en

¹⁶ De Urban Maestro-database bevat verschillende voorbeelden van ontwerpbeoordelingscommissies, waaronder het werk van het Baukollegium Zürich, de Nederlandse Q-Teams, vermarkte ontwerpbeoordeling in Groot-Brittannië, ontwerpbeoordelingscommissies in Oostenrijk, en de BMA. Zie: urbanmaestro.org (geraadpleegd 24 juni 2024).

¹⁷ John Delafons, *Aesthetic Control: A Report on Methods Used in the USA to Control the Design of Buildings* (Berkeley: University of California, 1990).

¹⁸ Brenda Case Scheer en Wolfgang F.E. Preisler (red.), *Design Review: Challenging Urban Aesthetic Control* (Londen/New York: Chapman & Hall, 1994).

¹⁹ Brenda Case Scheer, 'Introduction: The Debate on Design Review', in: *ibid.*, 4-9.

²⁰ Zie voor meer informatie over de ontwikkeling van esthetische controle onder de Royal Fine Arts Commission: John Punter, 'A History of Aesthetic Control: Part 1, 1909-1953: The Control of the External Appearance of Development in England and Wales', *The Town Planning Review* 57/4 (1986), 351-381; John Delafons, 'In Britain: the Enduring Ambivalence', in: Delafons, *Aesthetic Control*, op. cit. (noot 17), 71-81; Matthew Carmona et al., 'The RFAC and Seventy-Five Years of English Design Review, 1924-1999', in: Carmona et al., *The CABE Experiment*, op. cit. (noot 12), 69-87.

²¹ Carmona et al., *The CABE Experiment*, op. cit. (noot 12), 8

¹⁷ Karin Bürki op haar website *Heartbrut*, juni 2022, geciteerd in de tentoonstelling 'Bijou oder Bausünde'. Zie ook: heartbrut.com/compendium/triemlitower.

¹⁸ Inleidende muurtekst.

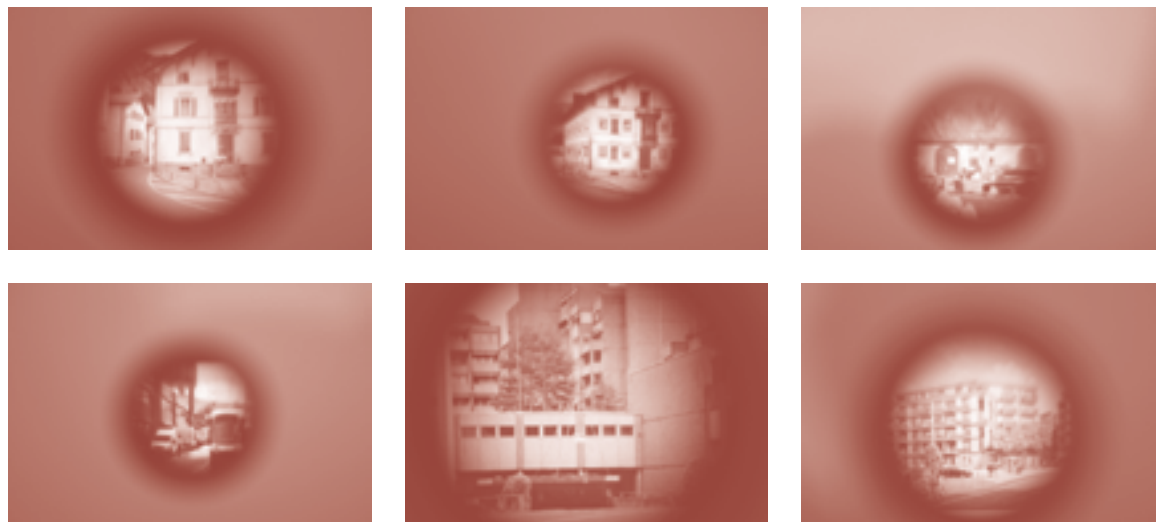
CABE vervaardigde talrijke publicaties en hulpmiddelen om de kwaliteit van de gebouwde omgeving te verbeteren, zoals *The Value of Good Design* (2002) en *Design Review: Principles and Practice* (2013, 2019)

discipline en de verheffing van het concept 'goed ontwerp' boven de esthetische categorie 'schoonheid'.

Ontwerpbeoordeling werd een sleutelonderdeel van CABE's opzet: een tastbare werkwijze om noties over kwaliteit binnen een voor het overige zwak discretionair planningsstelsel voorrang te geven; het bleek een vitale schakel bij CABE-taken als algemene bewustmaking en het geven van advies. CABE produceerde talloze documenten om de rol van ontwerpbeoordelingscommissies bij het bevorderen van goed ontwerp uit te leggen. Deze leidraden voorzagen in criteria voor wat een goed project was en verwezen daarbij enerzijds naar Vitruvius' drietal *firmitas, utilitas en venustas*, maar benadrukten anderzijds ook de rol van ontwerpbeoordeling bij het prioriteren van ontwerp kwaliteit boven conformiteit of naleving van planningsvoorschriften.²² Men stelde: 'Ontwerpen is een creatieve activiteit en definities van ontwerp kwaliteit zijn ongrijpbaar. Ontwerp kwaliteit kan niet worden gereduceerd tot regels en voorschriften. (...) de beste voorbeelden breken vaak met de regels of stijgen er bovenuit.'²³ Een latere CABE-publicatie, *The Value Handbook*, plaatste ontwerp kwaliteit binnen een meer alomvattend ecosysteem van kwaliteitsbeheer en presenteerde tegelijkertijd objectievere criteria, met de woorden:

22
Commission for Architecture and the Built Environment, *Design Review: How CABE Evaluates Quality in Architecture and Urban Design* (Londen: CABE, 2006), 14. Deze gids werd voor het eerst gepubliceerd in 2001 en herzien in 2006.

23
Ibid., 5.

'Bijou oder Bausünde'. Kijkgaten tonen voor en na foto's van verbouwd erfgoed in Zwitserland

vergelijkende voor- en na-afbeeldingen van gesloopte, verplaatste, gerestaureerde, verbouwde of vervangen gebouwen diende hetzelfde doel. Dergelijke beeldparen passen in een traditie van het ondersteunen van het architectonisch esthetisch-moreel discours met contrasterende 'goede' en 'slechte' voorbeelden, zoals in Pugin's *Contrasts* (1836) of de al genoemde boeken van Schultze-Naumburg.¹⁹ In dit geval werden de beeldparen echter nog voornamelijk in de vorm van vragen gepresenteerd – niet als expliciete, binaire smaak- of ideologielessen. Het esthetische en praktische oordeel leek aan de bezoeker te worden overgelaten.

De uitdaging om de *Baukultur* te operationaliseren als een cultureel programma, schuilt dus niet alleen in het articuleren van haar relatie tot bredere culturele kwesties, maar is er ook een van haar nut in relatie tot de specifieke maatschappelijke, economische, politieke en ecologische omstandigheden waarin gebouwen worden gemaakt en onderhouden. In dat opzicht blijkt de Villa Patumbah zelf een geladen *Bijou* of *Bausünde* te zijn. Sinds de zomer van 2020 is er in het ondergrondse deel van de villa een kleine paralleltentoonstelling te zien, 'Patumbah liegt auf Sumatra' (Patumbah ligt op Sumatra), waarin de villa geduid en

19
Augustus W. Pugin, } *Contrasts: Or, a Parallel between the Noble Edifices of the Middle Ages and Corresponding Buildings of the Present Day* (Cambridge: Cambridge University Press, 2013). Zie voor meer informatie over Schultze-Naumburg's gebruik van afbeeldingen: Matthias Noell, 'Kultur des Sichtbaren: Der fotografische Blick des Herrn Schultze', in: Hans-Rudolf Meier en Daniela Spiegel (red.), *Kultur-reformer, Rassenideologie, Hochschuldirektor: Der lange Schatten des Paul Schultze-Naumburg* (Heidelberg: Arthistoricum.net, 2018), 35.

Onder goed ontwerp verstaan we een ontwerp dat geschikt is voor het beoogde doel, duurzaam, efficiënt, samenhangend, flexibel, dat inspeelt op de context, er goed uitziet en een duidelijke uitdrukking is van de eisen van de opdracht. Wij geloven dat het beoordelen van kwaliteit in grote mate een objectief proces is. Uiteindelijk komen sommige kwesties natuurlijk neer op individuele smaak en voorkeur. Het komt echter niet vaak voor dat dit soort kwesties van belang zijn om te bepalen of een project, alles welbeschouwd, een goed project is. Wat telt is kwaliteit, niet stijl.²⁴

De spanning tussen regelgeving en oordeel die desondanks bij *design review* van ontwerpen kan opdruken, is niet noodzakelijk uniek voor de beoordeling van ontwerpen, maar eerder een kenmerk van het besturen. Wetenschapshistoricus Lorraine Daston, en auteur van het boek *Rules: A Short History of What We Live By*, wijst erop dat er altijd uitzonderingen op de regel zijn en dat elke vorm van prestatiebeoordeling in zekere zin ook kwalitatieve beoordeling vereist. De vraag wie de macht heeft om over de uitzonderingen te beslissen, speelt niet alleen een rol in de activiteit van het

ontwerp beoordelen, maar dit is ook de crux van de politieke economie.²⁵ Gelegenheden waarbij regels, voorschriften en standaarden kunnen worden getemperd door het oordeel en de ervaring van experts, blijven een cruciaal onderdeel van besturen, hoewel mogelijk bedreigd door vormen van kwaliteitsbeheer die juist deze situaties aan banden proberen te leggen. De commissies die ontwerpen beoordelen, houden zich bezig met deze kwalitatieve dimensie van besturen en wat daarbij op het spel staat. Hoewel de meeste commissies de evaluatie van een goed ontwerp legitimeren met begeleidende ontwerprichtlijnen of -principes, houden ze zich ook bezig met het werk en de waarde van een onderhandeld en gesitueerd oordeel, en beschermen ze in het beste geval het idee van kwaliteit zonder een vaste of vooraf bepaalde maatstaf.

CABE ging er prat op dat ze haar ontwerpadviezen openbaar maakte om vertrouwen in het beoordelingsproces te kweken en haar pijlers, transparantie en verantwoording, te verankeren.²⁶ Deze aandacht voor het proces zelf werd een aandachtspunt in latere CABE-publicaties, waardoor het discours verschoof van discussies over wat goed ontwerp is, naar discussies over wat goed bestuur is. In dit opzicht is ontwerpbeoordeling

²⁴ Commission for Architecture and the Built Environment, *The Value Handbook: Getting the Most from Your Buildings and Spaces* (Londen: CABE, 2006), 5.

²⁵ Lorraine Daston, *Rules: A Short History of What We Live By* (Princeton/Oxford: Princeton University Press, 2022), 256.

²⁶ CABE heeft als leidraad voor het ontwerpbeoordelingsproces tien principes geformuleerd en stelde dat de panels onafhankelijk, deskundig, multidisciplinair, verantwoordelijkheid nemend, transparant, proportioneel, tijdgevoelig, adviserend, objectief en toegankelijk moesten zijn. Design Council UK, *Design Review: Principles and Practice* (Londen: Design Council, 2019 [2013]).

'Patumbah ligt op Sumatra', een kabinetten-tentoonstelling in Villa Patumbah, 2020. Vloerkaart en tentoongesteld boek *Schweizer Verein Deli-Sumatra* (Zürich, 1936)

gesitueerd wordt als koloniaal erfgoed.²⁰ Deze tentoonstelling houdt zich niet bezig met de gecombineerde architectuur van deze Italiaanse neorenaissancevilla met aspecten van een Chinese binnenhofwoning, of met de exotiserende ornamenten – van draakvormige waterspuwers die uit de klassieke gevels steken tot (echte en valse) Chinese inscripties in de interieurs van de tweede verdieping. De tentoonstelling documenteert in plaats daarvan de koloniale realiteit van de Sumatraanse plantages die het kapitaal genereerden dat deze villa mogelijk maakte. De bouwer, Carl Fürchtegott Grob, was een Zwitser die fortuin had gemaakt in de plantage-economie van Nederlands-Indië. Tussen 1871 en 1889 dreef hij samen met een Beierse zakenpartner een van de grootste tabaksplantages aan de noordoostkust van Sumatra. Hij hanteerde het koloniale systeem waarbij contractarbeiders van onder andere Java en uit China werden uitgebuit, en het landgebruik en de sociale organisatie van de lokale Batak en Maleiers werden vervangen. Eenmaal terug in Zürich liet Grob de somptueuze villa met koetshuis bouwen en de landschapstuin aanleggen. Een vergulde inscriptie verwijst naar de plaats Patumbak, waardoor de villa meer wordt dan louter 'transactiearchitectuur', maar een roerende culturele

²⁰ 'Zwitserland is een van de meest geglobaliseerde landen in de wereld. Het traditionele beeld van een eiland midden in de Europese politieke constructie heeft weinig gelijkheid met de werkelijkheid – noch vandaag, noch in het verleden (...) De erkenning dat Zwitserland deelnam aan kolonialisme zelfs zonder eigen kolonies wordt steeds meer gevestigd in hedendaagse historiografie.' Judith Schubiger, Karin Artho en Céline Hug, *Heimatschutzzentrum, Patumbah liegt auf Sumatra* (Zürich: Schweizer Heimatschutz, 2022), 57.

Simulaa, *Design Standards* (2022) op de voorgrond van de sectie Civic Architecture, in de tentoonstelling 'Melbourne Now' in het Ian Potter Centre, National Gallery of Victoria, Melbourne, 2023

getuige van het Europese plunderende kolonialisme èn van de propagandistische monumentalisering ervan.²¹ En – mits een kritische lectuur voldoende wordt ontwikkeld, door bijvoorbeeld een tentoonstelling zoals die in het souterrain – is de Villa ook een blijvende aanmaning om de bouwcultuur niet los te koppelen van bredere politiek-ecologische perspectieven en kwesties.²²

Demonstratief ontwerp

Het Kirchner Museum, een van de plaatsen waar het World Economic Forum plaatsvindt, is een ander voorbeeld van architectuur die kan worden opgevat als een plaatsgebonden les in *Baukultur*. Het voormalige sanatorium en huidige ski- en conferentieoord Davos in het kanton Graubünden is niet alleen bekend als plek waar het jaarlijkse WEF plaatsvindt, het is ook de locatie van het Kirchner Museum, dat sinds de opening in 1992 enige bekendheid heeft verworven in de architectuurwereld. In dit vroege project braken Annette Gigon en Mike Guyer met de postmodernistische museumarchitectuur. Met zijn constructieve grammatica, zijn minimale en niet-hiërarchische plattegrond en een gereduceerde vormtaal die de kristallijne materialiteit en atmosferische kwaliteiten van het museum

Annette Gigon en Mike Guyer, Kirchner Museum, Davos, 1989-1992. Plattegrond begane grond

op de voorgrond plaatst, kan het gebouw de belangrijkste architectuurtheoretische discussies belichamen die destijds in Zwitserland speelden – en misschien zelfs ook het idee van (Zwitserse) architectonische kwaliteit in het algemeen (hoe problematisch zo'n veralgemenisering ook is).²³ In een campagne uit 2019, die was bedoeld om het bewustzijn van recent architectonisch erfgoed te vergroten, werd het Kirchner Museum door de kantonale erfgoedvereniging Bündner Heimatschutz gepromoot als een van de 52 beste naoorlogse gebouwen in Graubünden. Het ging daarbij om 'gebouwen die er zeker aanspraak op zouden kunnen maken, bouwkunst te zijn (*von hohem baukünstlerischem Anspruch*), die onze identiteit net zozeer vormgeven als de monumenten uit vroegere tijdperken'.²⁴

Hoe kan de architectonische kwaliteit van dit object in Davos worden begrepen in relatie tot het *Baukultur*-ideaal dat in de Verklaring van Davos van drie decennia later werd afgekondigd? In deze context blijkt Irina Davidovici's analyse van de Duits-Zwitserse architectuur van de laatste twee decennia van de twintigste eeuw leerzaam en tot nadenken stemmend. Davidovici interpreteert de eigenschappen van unieke projecten zoals het Kirchner Museum in relatie tot

21
'Transactional Architecture' is de titel van een thematisch dossier in nummer 24 (2024) van *ABE Journal – Architecture beyond Europe*. In 'I Will Burn Tuan's House: Tobacco, Opium, and the Villa Patumbah' stelt Will Davis voor om Villa Patumbah niet op te vatten als transactionele architectuur, maar als een Europese metamorfose van de plantage zelf en als een plek van koloniale ontmoeting waar 'omstandigheden van tropisch geweld nodig waren om bezoekers de materiële overvloed van de tropen te laten begrijpen.'

22
Joan Ockman, 'Toward a Political Ecology of Architecture,' *Places Journal* (maart 2022).

23
Irina Davidovici en Laurent Stalder hebben achteraf allebei op dit voorbeeld gewezen. Davidovici, *Forms of Practice*, op. cit. (noot 1), 122-141; Laurent Stalder, 'Um 1990: Ein Bau und Viele Texte', in: Katharina Beisiegel (red.), *GIGON/GUYER Kirchner Museum revisited* (München: Hirmer Verlag, 2022), 61-65.

24
Bündner Heimatschutz, *52 Beste Bauten: Baukultur Graubünden 1950-2000: Jede Woche ein neuer Blick* (2020), 52bestebauten.ch/idee-konzept (geraadpleegd 1 februari 2025).

evenzeer een omgeving als een instrument, doordat het ruimte schept voor reflectie, overleg en constructieve gesprekken.

De proliferatie van de ontwerpbeoordeling illustreert de voortdurende evolutie ervan als een prominente vorm van ontwerpend besturen.²⁷ Deze evolutie in Australië houdt de nalatenschap van CABA in ere, na de ondergang van de organisatie in Groot-Brittannië. In Australië zijn ontwerpbeoordelingspanels een kerntaak geworden van de bureaus van de staats- en territoriale rijksbouwmeesters die in de plaats zijn gekomen van de overheidsarchitecten en afdelingen Openbare Werken uit het koloniale tijdperk.²⁸ Het ontwerpbeoordelingsmodel van CABA werd in eerste instantie in 2011 in licentie gegeven aan de Zuid-Australische regering, toen CABA opging in de Design Council UK en haar adviesdiensten te gelde wilde maken.²⁹ Kirsteen Mackay, voorheen chef Design Review bij CABA, trad in dienst bij het Office for Design and Architecture South Australia en werd in 2015 bouwmeester van Zuid-Australië zowel als voorzitter van het Design Review Panel van die staat. In Zuid-Australië is ontwerpbeoordeling nu gebruikelijk bij belangrijke staatsprojecten en dit heeft geleid tot een op kwaliteit gerichte agenda voor verscheidene openbare

organisaties en overheden. De methoden en degelijke bestuurlijke principes van CABA hebben de praktijk om ontwerpen te beoordelen in heel Australië beïnvloed, zelfs al laten de commissies zich leiden door principes van goed ontwerp die ruimte maken voor lokale definities van plaats, karakter en vorm.³⁰ Op die manier heeft de praktijk van ontwerpbeoordeling een nieuwe omgeving gecreëerd waar professionele deskundigheid het ontwerp van de openbare ruimte kan beïnvloeden.

Een nieuwe vorm van civiel ontwerp

In 1990 beschreef John Delafons de opkomst van ideeën over ontwerpqualität bij stadsbesturen als 'voortbordurend op een oudere traditie van civiel ontwerp'.³¹ We zijn nu in staat de neoliberale context die ten grondslag ligt aan de ontwerpbestuurlijke praktijken die tegenwoordig wijdverspreid zijn, te herkennen – en we zijn ons bewust van belangen en tegenstrijdigheden en van de grenzen van het kwaliteitsbeheer. We zijn ook in staat verder te kijken dan dat ene moment, naar nieuwe concepten van civiel ontwerp die het hedendaagse kwaliteitsdiscours vormgeven. Maar kan het tegenwoordige ontwerpend besturen, opgevat als de herregulering van ontwerpqualität in het besturen van steden

²⁷ John Punter heeft gedocumenteerd dat ontwerpbeoordelingen internationaal op grote schaal worden toegepast in zowel regulerende als discretionaire planningsystemen. John Punter, 'Developing Urban Design as Public Policy: Best Practice Principles for Design Review and Development Management', *Journal of Urban Design* 12/2 (2007), 167-202.

²⁸ Susan Holden en Kirsty Volz, 'The Value of Architects in Government: Research Dossier,' *Architecture Australia* 112/2 (2023), 53-69.

²⁹ Office for Design and Architecture South Australia, *State Design Review in South Australia* (Adelaide: Government of South Australia, 2021).

³⁰ Emma Appleton, 'The State of Play in Design,' in: John Byrne, Bill Chandler en Bruce

Echberg (red.), *Urban Voices: Celebrating Urban Design in Australia* (Melbourne: Urban Design Forum, 2013), 109-112; Susan Holden en John Macarthur, 'Soft-Power and Design Review: The CABA Legacy in Australia', *Australian Planner* 180/2 (2025), binnenkort te verschijnen. Voorbeelden van gidsen voor goed ontwerp zijn de *Q Design Manual* (2018) van de regering van Queensland, die als leidraad dient voor het State Urban Design and Places Panel en subtropische ontwerpen benadrukt en *101 Design Ideas from 5 Years of the NSW State Design Review Panel* (2023), gepubliceerd door de Government Architect van New South Wales, die het principe van ontwerpen met *Country* benadrukt.

³¹ Delafons, *Aesthetic Control: A Report*, op. cit. (noot 17), 38.

Davos, met het Grandhotel Belvédère en het Kirchner Museum tijdens het World Economic Forum

brede (toenmalige) Zwitserse condities die de productie ervan mogelijk maakten, met name op drie punten. Het gaat daarbij om aspecten van de Zwitserse cultuur zoals een protestants werk- en kapitaalethos, een sterke democratische organisatie met grote gemeentelijke autonomie, of het territoriale zelfbeeld van dorpen in berglandschappen versus geconcentreerde steden en hightech infrastructuur. Daarnaast op aspecten als een achtergrond van (internationale) theorievorming die, grotendeels vanuit de dominante ETH Zürich, het ideaal van een architecturale autonomie cultiveerde. En tenslotte om een beroeps cultuur waarin architecten zeer nauw betrokken waren bij het bouwen, met het strak gereguleerde Zwitserse competitiesysteem dat destijds ook kansen kon bieden aan jonge architecten zoals Gigon/Guyer, en met hoge productiewaarden in de bouw.²⁵ Bij elk van deze generalisaties plaatst Davidovici niettemin ook kanttekeningen, zoals wanneer ze de specifieke kenmerken van de bouw cultuur in het kanton Graubünden uitlicht.²⁶

Davidovici interpreteert de nadrukkelijke ontwerp-investering in een bouwgrammatica, en de esthetisering en zelfs moralisering van het goede bouwdetail binnen de Zwitserse architectuur cultuur aan het einde van de

²⁵ Davidovici, *Forms of Practice*, op. cit. (noot 1), 246.

²⁶ 'De architectuur in Graubünden is niet representatief voor de bredere condities van de praktijk in Zwitserland. Het werkt als een systeem binnen een systeem. (...) Opzienbarend is de ontvankelijkheid van dit landelijke, hoofdzakelijk conservatieve kanton voor radicaal hedendaagse architectuur. Deze verbinding kan op twee manieren uitgelegd worden. Ten eerste vormt bouwqualität een gedeelde grond die bemiddelt tussen architecten en de gemeenschappen die ze dienen. Ten tweede vertoont het karakter van Graubünden inherent stedelijke trekken, ten gevolge van zijn dominante toeristische industrie.' Ibid., 247.

Het South Australian State Design Review Panel in actie

na de teloorgang van de verzorgingsstaat en natievormende beleidskaders, ook ruimte maken voor een gesitueerde kritiek op de maatschappelijke en ecologische effecten van het neoliberalisme?

De tentoonstelling 'Civic Architecture', die deel uitmaakte van de 'Melbourne Now'-show die in 2023 werd gehouden in de National Gallery of Victoria, presenteerde een nieuw perspectief op het onderwerp. Deze tentoonstelling ontdeed de kwaliteitsvraag van de projectieve vermomming die het in het ontwerpbestuurlijke domein vaak aanneemt en herleidt de vraag naar de substantie van de stad zelf.³² In de door Timothy Moore samengestelde tentoonstelling was een verzameling recente Melbourne projecten te zien waar de mogelijkheden van ontwerp opdrachten voor openbare gebouwen – bibliotheken, vervoersinfrastructuur, universiteitsgebouwen – waren gebruikt om nieuwe beelden van de stad als civiel domein te presenteren: van een plaats voor burgerschapsceremonieën, gemeenschapstaken, leren en spelen. Deze projecten waren gerealiseerd via een waaier aan aanbestedings- en opleveringsprocedures die steeds vaker ook een ontwerpbeoordeling omvatten, wat een weerspiegeling is van de toename van ontwerpbestuurlijke praktijken in Victoria onder

32
'Melbourne Now' liep van 24 maart tot 20 augustus 2023. National Gallery of Victoria, 'Civic Architecture', ngv.vic.gov.au/melbourne-now/projects/civic-architecture (geraadpleegd 20 januari 2025).

13 — Rheinbrücke, Tamina-Domat/Ems

14 — Hochhaus Alpha, Davos Platz

15 — Schul- und Gemeindehaus, Mairhof

16 — Haus Vogelbacher, Stamp

17 — Caplutta, Sogn Benedetg

18 — Siedlung Brentan, Castasegna

19 — Scuola elementare della Valle Celerina, Castineda

20 — Siedlung Leuna, Chur

21 — Centro Scolastico Regionale «Al Mendrisio», Remedio

22 — Höhere Technische Lehranstalt HTL, Chur

23 — Centrale di energia elettrica industriale, Leontino

24 — Kirchner Museum, Davos Platz

52 Beste Bauten: Baukultur Graubünden 1950-2000, 2020, waaronder het Kirchner Museum in Davos

twintigste eeuw, als een defensieve reactie. Het gaat om een reactie tegen de opdeling van architecten, in zij die ontwerpen maakten en zij die het bouwmanagement op zich namen, die ook in Zwitserland een hoge vlucht begon te nemen als gevolg van de mondialiserende bouweconomie. Ze stelde:

Strengheid is dus niet simpelweg cultureel geconditioneerd; het is een verklaring van auteurschap, een soort verdedigingsmechanisme. Bouwkundige precisie articuleert verzet tegen veranderende mondiale omstandigheden. De Zwitserse architectuur van het einde van de twintigste eeuw is geen naadloze voortzetting van eerdere bouw- of culturele tradities, maar vertegenwoordigt het antwoord van de architect op een wereldwijde bedreiging van deze tradities.²⁷

Een dergelijke focus op de rol van de architect als professionele expert lijkt op het eerste gezicht in tegenspraak met de alle-actoren-nadruk van het bouwcultuurdiscours, maar Davidovici verruimde tegelijk ook de blik als ze erop wijst hoe rollen veranderden naar aanleiding van bredere economische verschuivingen in de bouw. Misschien kan zelfs de volgende vergelijking worden

27
Ibid., 246.

de noemer 'Government as Smart Client'.³³ Een ander onderdeel van de tentoonstelling, 'Design Standards' (2022), bestond uit een vitrine met schaalmodellen van het stadsmeubilair dat rond de getoonde projecten stond, maar die over een langere periode waren vervaardigd. Deze objecten zijn een tastbare realiteit van het stadslandschap die vaak over het hoofd worden gezien in zowel het ontwerp als het bestuur, maar die niettemin onze ervaring van de gebouwde omgeving en onze opvattingen over ontwerpqualität positief kunnen beïnvloeden. De schaalmodellen van straatlantaarns, bankjes, vuilnisbakken en fietsenrekken steunden op onderzoekswerk van architectenbureau Simulaa en waren uitgevoerd in een uniforme witte hars. Zo allemaal intiem bij elkaar uitgesteld, wordt niet alleen de diversiteit van de ontwerpen – waar we standaardobjecten konden verwachten – kenbaar gemaakt, maar ook de associaties met het uitnodigend en comfortabel inrichten van de openbare ruimte. Het is een mooie illustratie van het gambiet aan hedendaags ontwerpend besturen: dat goed ontwerp maatschappelijke en civiele waarden kan uitdrukken, terwijl goed ontwerp ook de kwaliteit van individuele levens daadwerkelijk wil verbeteren.

Vertaling: InOtherWords, Maria van Tol

33
Office of the Victorian
Government Architect,
*Government as Smart
Client* (Melbourne: State
Government of Victoria,
2024 [2013]).

gemaakt: de Zwitsers-Europese doelstelling om een hoogwaardige *Baukultur* te realiseren, kan ook een reactie zijn geweest op een multidisciplinaire fragmentatie en een kwantificering van kwaliteitspercepties en borgingsprocessen in de eerste decennia van de eenentwintigste eeuw. Vooralnog gaat er meer zeggingskracht uit van het appèl van de Verklaring van Davos op integraliteit en haar validatie van de gebouwde omgeving als een culturele aangelegenheid, en van de voorbeelden van Zwitserse architectuur uit de afgelopen vier decennia, dan van het kwaliteitssysteem dat in het kielzog van de Verklaring werd ontwikkeld om dit metabeleid te operationaliseren.²⁸ De opsomming van acht kwaliteitscriteria in het Davos Quality System – waaronder niet alleen context en schoonheid, maar ook bestuur – geeft het kwaliteitssysteem een bureaucratische en bestuurlijke kleur die misschien uiteindelijk haaks staat op de belofte van een bouwculturele allure.

Vertaling: InOtherWords, Maria van Tol

28
Swiss Federal Office of
Culture, *The Davos Bau-
kultur Quality System*
(Bern: Swiss Federal
Office of Culture, 2021),
bak.admin.ch/bak/en/
home/baukultur/quali-
taet/davos-qualitaets-
system-baukultur.html
(geraadpleegd 11
maart 2024).

Justification, Negotiation and Mediation: Instituting Architectural Quality

Maarten Van Den Driessche

In 2012, Team Flemish Government Architect inaugurated the Atelier Bouwmeester as their dedicated space in the heart of Brussels. As a government body, the role of the Flemish Government Architect is to promote architectural quality throughout the Flemish region. While the word 'atelier' suggests a makerspace, Atelier Bouwmeester is primarily an institutional environment that could also be described as a Quality Setting. It is a place for Team Flemish Government Architect to meet and host workshops, exhibitions, lectures and juries. One of the first events held here was the *Assembly (Going Public)* focused on *Thing 001359* by Agency, an initiative by artist Kobe Matthys.¹ The photos show, seated on a temporary stage, the panel of experts to whom the legal conflict surrounding the demolition of the Chico Mendez Mural Garden in New York was submitted for discussion: one of the numerous files from the archives at the heart of Agency's practice.

In 2011, the art cell of Team Flemish Government Architect invited Agency to contribute to the publication *Openbaarheid* (Publicity). On the occasion of this commission, Agency was invited to the Atelier, where they moderated a so-called 'Samenkomst – Assembly – Assemblée – Versammlung – Asamblea – Bazar'. For the publication, Agency made a text highlighting and discussing the legal controversy surrounding the demolition of the garden as a case study.²

Around 2000, American artist Ron English had filed a lawsuit against property developer BFC&R to protect the Chico Mendez Mural Garden from demolition. The site of this community garden was originally public land owned by the City of New York. In the 1970s, activists protesting against land speculation, high real estate pressure and the lack of open space had illegally occupied the vacant lot and turned it into a community garden. Next, an artists' collective developed the garden by adding plants and graffiti art. However, under the neoliberal mayoralty of Rudy Guilliani, this and many similar community gardens were earmarked for privatisation to make way for new property development and social housing. To prevent its destruction, Ron English invoked the copyright of the artists' collective that had created the graffiti on the garden's walls.

In response to the art cell's invitation, the artist proposed installing a replica of the New York community garden's fence around the Lapperfort forest. This forest, located on the outskirts of Bruges, frequently appeared in the media between 2002 and 2012 as environmentalists occupied its treetops to protect the ecological habitat. This proposal brought the legal conflict, which had been settled in New York City at the end of the twentieth century, to Belgium, lending a sense of local relevance and immediacy to the overseas conflict.

In this text, I draw on the compelling analogy between Agency's art project and the work of the Flemish Government Architect to outline, through a theoretical lens, a series of operations that underpin quality mediation processes. Reflecting on both situations allows us to describe

1
Agency was founded in
1992 by Kobe Matthys,
who died in 2023. For a
brief biographical sketch,
see: Wim Cuyvers, 'Kobe
Matthys (1970-2023)',
De Witte Raaf 224
(2023).

2
Kobe Matthys, 'Ding
001359 (Chico Mendez
Mural Garden)', in:
Katrien Laenen et al.
(eds.), *Cahier #3 Open-
baarheid: Over publiek
domein, planning en
restruimte* (Brussels:
Vlaams Bouwmeester,
2011), 22-30.